

✓ K-14038  
✓ П 295763

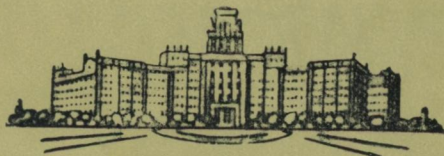
# ВІСНИК ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ



№ 128

ІНОЗЕМНІ МОВИ

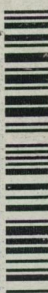
ВИПУСК 8



«ВИЩА ШКОЛА»

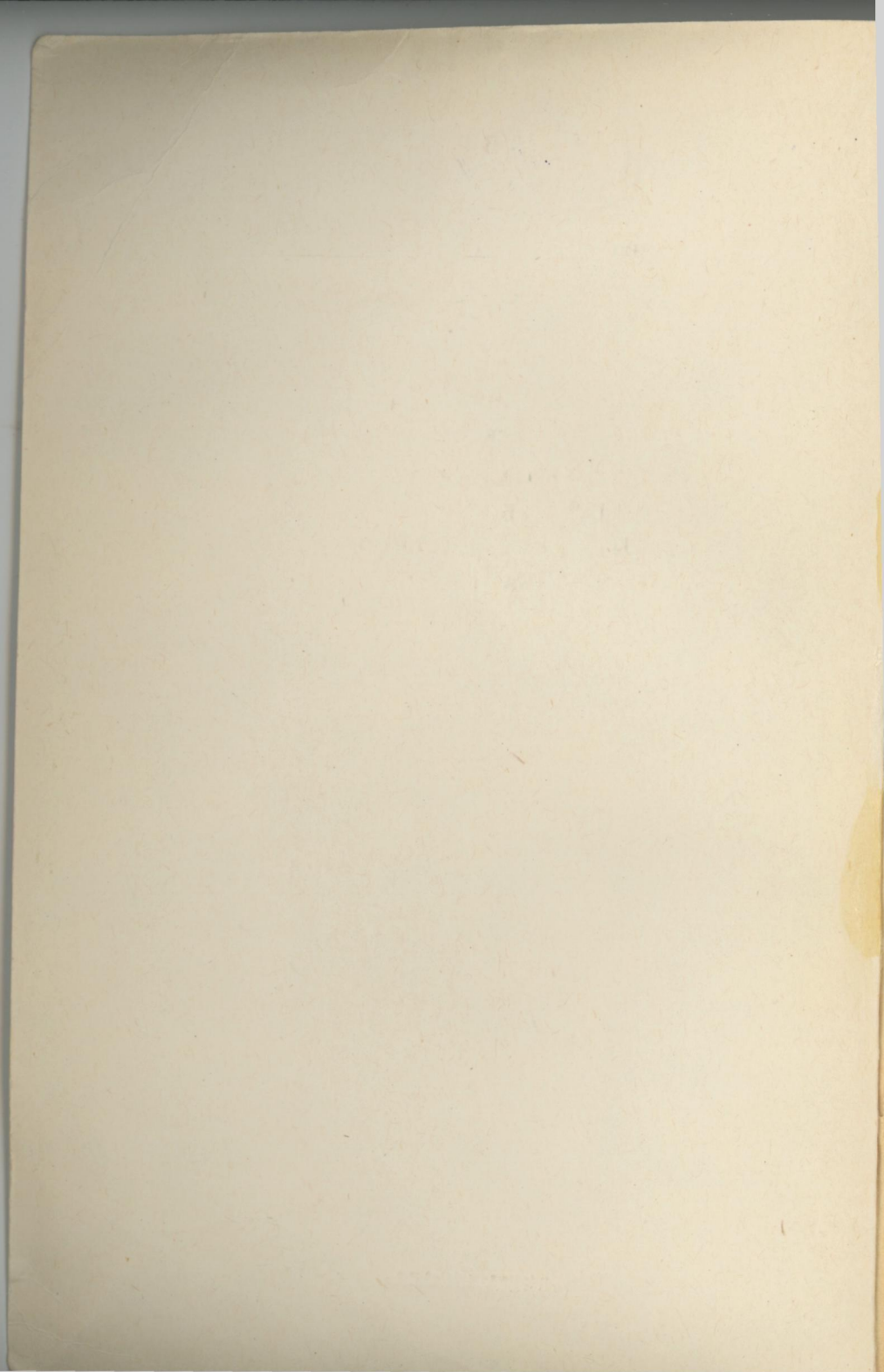
57 коп.

V.N. Karazin Kharkiv National University



00284203

1





МІНІСТЕРСТВО ВИЩОЇ І СЕРЕДНЬОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ УРСР

ВІСНИК  
ХАРКІВСЬКОГО  
УНІВЕРСИТЕТУ

№ 128

ІНОЗЕМНІ МОВИ

ВИПУСК 8

ВИДАВНИЧЕ ОБ'ЄДНАННЯ «ВИЩА ШКОЛА»  
ВИДАВНИЦТВО ПРИ ХАРКІВСЬКОМУ  
ДЕРЖАВНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ  
ХАРКІВ — 1975



У випуску вміщено статті з англійської і німецької філології. Розглянуто актуальні проблеми граматики і лексикології, а також питання психології навчання іноземним мовам.

Матеріали випуску можуть бути використані викладачами іноземних мов у своїй роботі.

Вісник друкується за рішенням Ученої ради факультету іноземних мов Харківського державного університету ім. О. М. Горького.

#### Редакційна колегія:

доц. Безуглий В. І., доц. Вороніна Л. О. (відп. редактор), доц. Ейгер Г. В., ст. викладач Каравашкін В. І., ст. викладач Кухтенко В. А., викладач Розказова О. О.

#### Адреса редакційної колегії:

310077, Харків-77, майдан Дзержинського, 4.  
Державний університет ім. О. М. Горького, факультет іноземних мов.

Редакція гуманітарної літератури  
Зав. редакцією Г. Л. Шинкаренко



# ЗАГАЛЬНІ Й СПЕЦІАЛЬНІ ЗАПЕРЕЧНІ РЕЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Заперечення — дуже поширена категорія в мовах різних типів. Тому вивчення його граматичної природи, значення і засобів вираження у тій чи іншій мові становить лінгвістичний інтерес. Характеризуючи суть цієї категорії, О. М. Пешковський підкреслює її «колосальне психологічне і, головним чином, логічне значення» [5, с. 351]. На думку Ж. Вандрієса, заперечення має значно більшу вагу, ніж «простий суфікс, який означає граматичну категорію або вживання слова; відносячи заперечення до морфем, ми зовсім неправильно припинуємо його роль» [1, с. 178].

Заперечення зустрічається на різних рівнях мовної структури. Заперечними бувають морфеми, слова, речення.

**Заперечні морфеми:** префікси *un—* (unknown), *in* (inartistic), *il—* (illegal), *ir—* (irregular), *im—* (immortal), *de—* (decipher), *dis—* (disregard), *mis—* (misunderstand), *non* (non-logical), *a—* (asocial); суфікс — *less* (helpless).

**Заперечні слова:** *no, not, never, nowhere, nohow, nowhither, neither, none, nothing, nobody* та ін.

**Заперечні речення:** *Not everything which ought to be against a wall had a wall to be against* (Iris Murdoch. *Bruno's Dream*. L., 1970., p. 41).

*Bruno could not recall the name of Miles's second wife, he had never met her* (Ibid., p. 15).

*It was not a conventional question* (Ibid., p. 17).

У цій статті заперечення розглядається на рівні речення. В англійській мові особливо чітко видно, що на цьому рівні заперечення не є ізольованим явищем. У багатьох відношеннях воно схоже на інші синтаксичні структури, зокрема на питання і емфазу. В плані вираження їх об'єднує використання словоморфем *do*, а в плані змісту — розрізнення загального і спеціального. Однак більшість авторів граматики подають ці явища відірваними одне від одного. Так, чітко розмежовуються загальні й спеціальні питання, причому вважається, що перші стосуються присудка, а другі — інших членів. На загальні питання очікується відповідь «так — ні». Не говориться тільки, що вони виражаються за допомогою елементів синтаксичного, а спеці-



альні — морфологічного рівня. Через це загальному питанню протистоїть одиниця синтаксичного рівня — речення, а спеціальному — ні. Напр., загальне питання «Does he live in Khar-kov?» має протичлен — розповідне речення «He lives in Khar-kov». Разом вони утворюють синтаксичну опозицію граматичній категорії презентації «the category of presentation» [7, с. 242].

Розповідне речення відрізняється від загального питання порядком слів, інтонацією, стверджувальним значенням. Його ж лексичне значення залишається таким, як і в загальному питанні. Спеціальне питання не має синтаксичного протичлена (опозита), бо розповідне речення, що є відповіддю, завжди має нове лексичне значення. Отже, спеціальні питання не можуть входити до категорії презентації.

Граматики, як правило, не вказують, що паралельно з загальними й спеціальними питаннями існують загальні і спеціальні заперечні речення. Проте заперечення ширше, ніж питання, бо воно, як зазначалося вище, може виражатися не тільки на рівні слова і речення, а й на рівні морфеми. Згадку про загальні й спеціальні (окремі) заперечення знаходимо в роботах О. М. Пешковського [5, с. 351—355], В. Тводделла [8, с. 13], О. Есперсена [2, с. 373—389], Б. С. Хаймовича і Б. І. Роговської [7, с. 230—246].

Розглядаючи категорію заперечення на прикладі російської мови, О. М. Пешковський говорить, що ця категорія має певне і дуже своєрідне відношення до категорії присудковості: тільки заперечення перед присудком робить все висловлювання заперечним, а перед іншими членами не порушує загального стверджувального смислу сказаного [5, с. 352]. Б. С. Хаймович і Б. І. Роговська доводять, що заперечна словоморфема *not*(*n't*) виражає повне заперечення, на відміну від окремого заперечення, переданого такими заперечними словами, як *not*, *no*, *never*, *nothing* та ін. [7, с. 244]. О. Есперсен також ділить заперечення на загальні (нексусні) й спеціальні (окремі).

Інші автори не ділять заперечень на загальні, виражені за допомогою присудкового заперечення *not*/*n't*, і спеціальні. Напр., Б. О. Ільїш вважає, що заперечного смислу реченню не обов'язково надає частка *not*, яка стоїть поряд з присудком або входить до його складу, знаходячись між складовими елементами останнього (напр., при аналітичній глагольній формі). На думку автора, заперечення може схрещуватися з займенником або прислівником і входити, таким чином, до складу члена речення — підмета, додатка чи обставини, внаслідок чого заперечного смислу набуває все речення [4, с. 249—259].

В. Н. Жигadlo, І. П. Іванова, Л. Л. Іофик [3, с. 233] стверджують, що присудок є формально заперечним тоді, коли заперечення виражається заперечною часткою *not* або заперечним прислівником *never*, що відноситься до дієслова. Навряд чи можна сказати, що роль *not* і *never* ідентична. Різниця в наве-



дених реченнях He visited her again, He did not (didn't) visit her again полягає в тому, що в позитивному реченні два поняття, пов'язані відносинами предикації, представлені як сумісні, а в негативному — як не сумісні. Лексичної різниці між позитивним і негативним опозитами (протичленами) в даному випадку немає.

Це тому, що not(n't), як і будь-яка граматична словоморфема, не вносить ніякого лексичного значення. Ті ж речення, в яких заперечення виражено словами no, never, nothing, nowhere та ін., набувають нового лексичного значення і не можуть бути граматичними опозитами (протичленами) стверджувального речення і входити до складу синтаксичної категорії сумісності.

Речення He had never met her входить до ряду

- 1) He had never met her,
- 2) He had hardly met her,
- 3) He had seldom met her,
- 4) He had often met her,
- 5) He had always met her,

члени якого відрізняються один від одного тільки лексично словами never, hardly, seldom, often, always.

Якщо вважати (1) заперечним реченням, то воно містить спеціальне (окреме) лексичне заперечення, виражене морфологічно. Специфікою заперечення у російській мові є те, що в ній загальне і спеціальне (окреме) заперечення можуть поєднуватися. Напр.: Он никогда ее не встречал. В англійській же мові здебільшого наявність загального заперечення відкидає необхідність окремого і навпаки. А звідси відоме положення: англійська мова не визнає двох заперечень в одній конструкції [6, с. 329]. Справа лише в тому, що розуміти під конструкцією.

Наші мовознавці критикують тих зарубіжних лінгвістів, серед них і О. Есперсена, які, виходячи з позицій формальної логіки, доводять, що два заперечення в реченні взаємно знищують одне одного і дають ствердження. Ці обвинувачення нам здаються не завжди справедливими, зокрема на адресу О. Есперсена [2, с. 373—389]. Будь-яке посилення на математичне правило, пише О. Есперсен, є безпредметним, бо вона має свою логіку. Якщо два або більше двох заперечень відносяться до різних слів, вони не справляють впливу одне на одного і через це результат цілком може бути заперечним [2, с. 373—389].

Б. О. Ільїш вказує на можливість тільки одного заперечення в тій частині речення, що групується навколо присудка [4, с. 249—259]. Та хіба не все речення I have never heard of anybody not liking that book групується навколо присудка? Але ця обставина не заважає реченню мати два заперечення. Ми приєднуємося до думки Б. С. Хаймовича і Б. І. Роговської [7, с. 245], котрі вважають, що в англійській мові два заперечення не вживаються в одній дієслівній конструкції, а під дієслівною



конструкцією розуміють дієслово з усіма недієсловами, які до нього відносяться.

Питання про кількість заперечень в англійському реченні тісно пов'язане з проблемою загальних і спеціальних заперечень. В англійській мові, як уже сказано, на відміну від російської, можливе тільки одне загальне заперечення, що, як правило, відкидає необхідність окремого і навпаки.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Вандриес Ж. Язык. М., Соцэкгиз, 1937. 408 с.
2. Есперсен О. Философия грамматики. М., Изд-во иностр. лит., 1958. 404 с.
3. Жигadlo В. Н., Иванова И. П., Иофик Л. Л. Современный английский язык. М., Изд-во лит. на иностр. яз., 1956. 349 с.
4. Ильиш Б. А. Современный английский язык. М., Изд-во лит. на иностр. яз., 1948. 348 с.
5. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. М., Учпедгиз, 1938. 451 с.
6. Ganshina M. A., Vasilevskaya N. M., English Grammar, Higher School Publishing House, 1964, 547 p.
7. Khaimovich B. S., Rogovskaya B. I. A Course in English Grammar. M., «Высшая школа», 1967. 298 p.
8. Twaddel W. The English Verb Auxiliaries. Brown University Press. 45 p.

В. Б. АНДРОНОВА, канд. філол. наук

## ВАРІАНТНІСТЬ АНАЛІТИЧНИХ МОРФЕМ

Вихідною аксіомою даного дослідження є положення про те, що морфема — це не одиниця плану вираження і не одиниця плану змісту, а мінімальна двобічна одиниця, що має форму (вираження) і зміст. Форма і зміст морфеми співвідносні, але між ними немає нерозривної злитності. Одна і та ж форма може передавати різні значення, одне і те ж значення може виражатися різними формами, тобто у мовленні форма і зміст морфеми, як правило, варіюють незалежно одне від одного.

Інваріантним ми вважаємо той обсяг даного граматичного значення, який нічим не обмежений окрім опозиції. Цей інваріант існує лише у системі мови і тільки у межах мерізматичної опозиції. На вищих рівнях це граматичне значення поєднується з іншими значеннями, які різною мірою модифікують і обмежують його, створюючи його різні варіанти. На вищому рівні, у реченні, кожний інваріант фактично поданий різноманітними варіантами. Спроби синтезувати інваріант з його багаточислених варіантів не завжди можливі.

Важче уявити інваріант сегмента плану вираження. Адже навіть на рівні мінімальної мовної одиниці, морфеми, сегмент плану вираження, що відповідає, напр., значенню «перфект», може мати форми: ha-...-d (has asked), ha-...-en (has taken), ha-



...Ø (has cut) та ін. Тут можна тільки уявити одну з цих форм узагальнено як інваріант.

У даній статті розглядається варіювання змісту і форми аналітичних морфем англійського дієслова. Так як постійними елементами, з якими поєднуються аналітичні морфemi, є дієслівні лексичні морфemi, слід враховувати особливості останніх. Варіантність об'єктивних процесів відображається у лексичному характері дієслів. Ми приймаємо класифікацію дієслів за характером лексичного значення, запропоновану В. М. Комогорцевою [1].

Аналітична морфема «перфекту» у поєднанні з лексичною морфемою дієслова представляє дію в періоді до якогось моменту, причому це може бути передуванням будь-чому у минулому (Past Perfect), майбутньому (Future Perfect) або теперішньому (Present Perfect). Зв'язок повідомленого перфектним дієсловом з наступним моментом може бути різним. Це залежить від лексичного значення дієслова, від контексту в цілому і від форми часу (Present Perfect) чи (Past Perfect).

Аналітична морфема перфекту в поєднанні з однією з процесно-граничних морфем звичайно виражає завершення дії: He had finished the meal and she was clearing away. Але якщо контекст являє дію як багатократну, значення завершеності зникає: She does what she likes. You have always spoiled her.

Включення слова «always» у загальний контекст впливає на значення, що виражається аналітичною морфемою «перфекта». Сполучення аналітичної морфemi «перфекта» з лексичною морфемою дієслів непроцесно-граничних виражає дію чи явище, яке має місце до певного моменту і за метою висловлення суттєве, актуальне для цього моменту, якимсь чином пов'язане з ним чи має до нього відношення. При сполученні з значенням теперішнього часу дія може безпосередньо передувати моменту мови, але може і відноситись до далекого минулого — важливий його послідовний зв'язок з моментом мови, його актуальністю:

You have dropped your handkerchief.

Has she already broken the pencil?

Сполучення аналітичної морфemi «перфекту» з лексичною морфемою одного з процесно-неграничних дієслів виражає процес, що безперервно діє протягом всього передуючого періоду аж до його кінцевого моменту: зв'язок з наступним тут виражається як послідовний зв'язок між минулим і теперішнім. People have talked like that from time immemorial.

У перфектному інфінітиві основним значенням аналітичних морфем є звичайно значення передування, не виключаючи значення результативності. I am glad to have seen you.

Перфектний герундій виражає, подібно перфектному інфінітиву, передування. Він вживається там, де контекст не виявляє вказаного значення і отже можливе спотворення смислу (а),



а також там, де слід наголосити віддаленість дії у часі (б);

а) Dinny disapproved of Morris having taken a job underground.

б) Kit remembered having seen the advertisement of such systems in one of the technical magazines.

Вплив лексичної морфеми на значення аналітичної морфеми, що з нею сполучається, відноситься до сфери синтагматики на рівні морфеми. З точки зору внутрішньої семантичної структури слова, то слово є тим діагностичним оточенням, яке визначає той чи інший варіант значень аналітичної морфеми «перфекту». Можливий і ширший контакт, що впливає на значення аналітичної морфеми «перфекту» — це перш за все визначники часу, вживані у реченні [2].

Таку варіантність значення аналітичної морфеми ми називаємо варіантністю на рівні речення. Варіанти значення аналітичної морфеми можуть виникати під впливом ширшого оточення, ніж речення. Це може бути ціла ситуація. Таким чином, значення аналітичної морфеми «перфекту» залежить від оточення, межі якого можуть бути різними.

Варіює і форма аналітичної морфеми «перфекту» в залежності від того, з формою якої лексичної морфеми вона сполучається. Ми взяли за інваріант форми морфеми «перфекту» формулу НА-...-ED. Подивимось, як варіюють компоненти форми в мовленні.

Декілька зауважень з приводу першого компоненту формули. У реченні I have seen him дієслово have [hæv] знаходиться під сильним емпатичним наголосом. У реченні I've seen him, де під наголосом знаходиться дієприкметник II, дієслово have виступає у формі [v]. Б. Блох говорить про різні дієслова [hæv] та [v] [3]. Подібний контраст існує також між [hæv] та [z]; [hæz], в — He has left, [z] — в He's left; [hæd] та [d]: [hæd] в He had left; [d] в He'd left. Але такий контраст не можливий між різними дієприкметниками або герундіями: дієслово [v], за Блохом, просто не має цих категорій.

Різноманітністю варіантів відзначається форма другого компоненту аналітичної морфеми — елемент дієприкметника. Ця форма знаходиться у прямій залежності від того, чи сполучається аналітична морфема з лексичною морфемою стандартного чи нестандартного дієслова. Стандартні дієслова мають у формі дієприкметника II суфікс — ed, який географічно однаковий для усіх стандартних дієслів, а вимовляється по-різному в залежності від фонетичних умов.

Нестандартні дієслова звичайно утворюють дієприкметники II шляхом чергування звуків, інколи за участю суфіксації — суплетивним шляхом, шляхом змішаного утворення форм, і існує група незмінюваних дієслів, у яких форма дієприкметника II є основа дієслова. Якщо аналітична морфема «перфекту» сполучається з лексичною морфемою дієслів begin, know, shine,



meet, write, rise, give, come, то другий компонент морфemi «перфекту», скажемо, для слова з лексичною морфемою begin, буде (i)  $\langle [ \wedge ]$  для write —  $[ai] \langle [i] + -n$ .

При лексичних морфемах типу tell, buy, think, keep, make, have форма другого компоненту аналітичної морфemi «перфекту»  $\Gamma_1 \langle \Gamma_2 + [d]$  або  $\Gamma_1 \langle \Gamma_2 + t$ , де  $\Gamma_1 \langle \Gamma_2$  умовно означає чергування голосних, яке може бути подано у різних комбінаціях.

Лексичні морфemi так званих «незмінюваних» дієслів не мають експліцитно вираженого форманту дієприкметника II. Якщо тут ідеться про відсутність форми, встановлені теоретичні передумови вимагають, щоб це був ( $\emptyset$ ).

Таким чином, другий компонент форми аналітичної морфemi «перфекту» у мові може реалізуватися у таких варіантах:

- 1)  $\Gamma_1 \langle \Gamma_2$  cling, dig, fling, shrink, spin, stick, sting, hang, bind, fight, run.
- 2)  $\Gamma_1 \langle \Gamma_2 + t$  keep, lose.
- 3)  $\Gamma_1 \langle \Gamma_2 + [n]$  ride, forget, bite, chose, steal, see.
- 4) ( $\emptyset$ ) put, cut, let, run.
- 5)  $[id], [d], [t]$  translate, change, ask, want.

Зміст аналітичної морфemi «пасиву» може мати варіанти у залежності від лексичної морфemi, з якою вона сполучається, а також від ширшого оточення. Зміст речення з пасивною конструкцією не тотожний змісту відповідного речення з дієсловом у дійсному стані.

Comrade N. made a report.

A report was made by Comrade N.

Ми позначили інваріант форми аналітичної морфemi «пасиву» формулою BE-...-ED. Другий компонент цієї форми, експонент дієприкметника II, реалізується у мовленні в таких же варіантах, як варіанти, описані для другого компоненту аналітичної морфemi «перфекту». Отже, ми повинні описати тільки варіювання першого елементу цієї форми, тобто BE. Слова to be, be, being, been, am, is, are, was, were відносяться до однієї і тієї ж лексеми завдяки значенню «буття» [4]. При вживанні як словоморфemi лексичного значення немає, але форми залишаються.

Коренева морфема be у лексемі, що розглядається, виділена тільки в словах to be, be (умовний і наказовий спосіб), being (герундій і дієприкметник) і been. У останніх суплетивних словах форма лексичної морфemi більш-менш злита з формою граматичної морфemi.

Можна, звичайно, спробувати розщепити форми окремих слів, вважаючи, наприклад, що у слові is форма і співвідносна з лексичним значенням, а форма s з граматичним. Але, по-перше, таке розщеплення неможливе, напр., у слові are, по-друге, з погляду змісту в усіх цих словах сполучається одна і та ж лексична морфема з різними граматичними. Якщо позначити цю лексичну морфему BE, то граматичні морфemi цих



слів можуть визначатися відніманням BE — з даного слова, тобто граматична морфема слова are-are — BE, слова am-am — BE і т. п. [5].

Сполучаючись з певними лексичними морфемами, морфема «тривалості» виражає дію у її русі, у її конкретному здійсненні. На варіанти цього значення впливають обставини часу, що вживаються у реченні.

1) тривалість може відноситись безпосередньо до моменту мови:

Do you realize, what you are saying?

2) тривалість може розумітися як безперервність руху дії на певному конкретному відрізку (якщо не торкається попередній період), з обставинами часу: all night long, through this period, the whole day, throughout 1941.

3) тривалість може поєднуватися з незакінченністю:

Are you still waiting for her?

4) дуже часто «тривалість» залучається з метою підкреслення значущості чи інтенсивності процесу: Is he **doing** this to gain time?

5) у поєднанні з «майбутнім» тривалість дуже часто набуває емоційного забарвлення: «I hope, we'll be seeing you again», he said as he offered his hand.

Що ж до варіантів форми аналітичної морфеми тривалості, інваріант якого ми позначили формулою BE-...-ING, то другий компонент її має сталу експліцитну форму — ing, а варіанти першого компоненту BE збігаються з варіантами першого компоненту аналітичної морфеми «пасиву».

Аналітична морфема «майбутнього» характеризується універсальною сполучуваністю. Вона поєднується з будь-якою лексичною морфемою і під впливом різних факторів має слідуючі варіанти значення при вживанні у мові:

1) дія у всьому обсязі у якийсь певний момент у майбутньому:

a) I **shall join** you in a moment.

b) «Tomorrow?», I asked, I'll **phone** at ten.

2) дія в усьому обсязі у певному періоді у майбутньому:

«Clear, aren't you?», he said in a very unfriendly way, but we **won't rest** until we clear all this up».

3) непроцесна дія у майбутньому, безвідносно до періоду чи моменту часу (тут відсутні дієслівні відзначники і варіант значення визначається ситуацією мовлення:

«Be careful with brute!», said Finn, who doesn't care for dogs, «It'll **be** springing out on you».

4) згогадність, проблематичність чогось чекаемого:

You can study Greek or Latin too, for the same purpose though it will never **be** any use to you.

5) узагальнене значення того, що буде завжди вірно, за всіх умов — для вираження неминучості, звичайності результатів дії



у будь-який момент майбутнього: Water will boil at 100° Centigrade. (Наведені в статті приклади взяті з нормативних граматики).

Декілька слів про варіанти форми аналітичної морфеми «майбутнього», інваріант якої ми позначили формулою LL-...-Ø. Другий компонент цієї формули не варіює у мовленні, це завжди Ø. Щодо словоморфем shall та will, то фактично майбутній час передається тільки частиною цих форм, а саме — LL. Остання частина shall та will використовується, хоча і не завжди послідовно, для розрізнення першої і непершої особи.

Таким чином, аналітичні морфеми є такі одиниці, у яких зміст інваріантний тільки в парадигматиці, у мерізматичній опозиції, а форма інваріантна тільки умовно. В синтагматиці ж вони можуть варіювати незалежно один від одного у межах, що визначаються мікро- і макроконтекстом.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л. С., Штелинг Д. А. Грамматика английского языка. М., 1963.
2. Комогорцева В. М. Система грамматических средств выражения будущего в современном английском языке. М., 1965.
3. Хаймович Б. С. Морфематика англійської мови. — Вісник ХГУ. Іноземні мови. Вип. 3, 1970, с. 18—20.
4. Bloch B. English Verb Inflection, «Language», V. 23, N 4, p. 399—419.
5. Harris Z. S. Morpheme Alternants in Linguistic Analysis, «Language», V. 18, 1942, p. 17.

Ю. І. БЕЙДЕР, канд. пед. наук, Б. О. ПАЛАНТ

#### ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ОПЕРАТИВНОЇ ПАМ'ЯТІ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Мета дослідження — з'ясувати деякі особливості запам'ятовування іношомовної лексики, пов'язаної з роботою оперативної пам'яті. Якщо під час засвоєння лексичних одиниць активізується робота оперативної пам'яті, то в процесі використання цих одиниць у мовленні пригадування їх буде швидшим і точнішим [1]. При цьому нас цікавить, як можна стимулювати роботу оперативної пам'яті в процесі навчання іноземної мови.

Мета першого експерименту — вивчення ефекту мотивації на активізацію роботи оперативної пам'яті в процесі запам'ятовування мовних одиниць. Іспитниками були діти 6-річного віку, які раніше не вивчали іноземної мови. Експеримент провадився в дитячих садках міста Харкова.

Було створено три експериментальні і три контрольні групи по сім осіб у кожній. Експериментатори ставили перед собою завдання: ввести за 15 хвилин п'ять англійських слів (назви іграшок), модель подвійного називання в стверджувальній і питальній формах, а також стверджувальну і заперечну форми



відповіді. Як в експериментальних, так і в контрольних групах семантизація матеріалу здійснювалась одним способом: шляхом предметної співвіднесеності. Різними були лише способи закріплення матеріалу.

В експериментальних групах матеріал закріплювався в такій ігровій ситуації: ведучий ховав одну з п'яти іграшок у ящик. Діти мали відгадати, яку іграшку він заховав, ставлячи йому загальні питання, в яких були вжиті назви іграшок англійською мовою. Переможцем вважався той, хто першим одержував ствердну відповідь на своє питання. При цьому дитина, яка називала сховану іграшку, діставала право бути ведучим. Виграш і одержання такого права й були основними стимулами гри.

В обох видах груп ми з'ясовували обсяг матеріалу, що запам'ятався, швидкість викликання в пам'яті введених мовних одиниць, а також коректність питань і відповідей. Матеріал, який запам'ятався, підраховувався так: після гри в експериментальних групах і вправ у контрольних кожній дитині було запропоновано перекласти всі 5 слів з російської мови на англійську. Коли б кожний запам'ятав усі 5 слів, на одну групу припало б 35 вірних відповідей (100%).

В експериментальних групах цей показник дорівнює 66%, у контрольних — 55%. Що ж до швидкості викликання в пам'яті введеного матеріалу, то ми отримали такі результати: в експериментальних групах цей процес займав у середньому 1,9 сек., а в контрольних — 2,8 сек. На обміркування відповідей у групах обох типів витрачався майже однаковий час — 1,1—1,2 сек. За коректністю питань і відповідей здобуті такі результати: вірні питання: в експериментальних групах — 77,8%, в контрольних — 55,6%; вірні відповіді: в експериментальних групах — 86,7%, в контрольних — 66,6%.

Другий наш експеримент мав на меті з'ясувати, який ефект на запам'ятовування іншомовної лексики робить психологічна установка на невідкладне використання введених мовних одиниць. На базі уроку № 6 (першого тому підручника Еккерслі) [4] був підготовлений урок для учнів шостих класів. Урок проводився в експериментальному класі за методикою, запропонованою нами, і в контрольному (ми моделювали там звичайний урок). Перед нами стояло одне й те ж завдання — за 30 хвилин ввести 14 нових слів: 12 іменників і 2 дієслова.

Як в експериментальному, так і в контрольному класах слова вводилися під час опису картинки, на якій були зображені всі поняття, позначені новими словами. Закріплювали матеріал на одних і тих же вправах. Різниця в методах проведення уроків в тому, що в експериментальному класі після кожного нового слова учням відразу ж пропонували ряд запитань, у відповідях на які необхідно було використати дане слово. В контрольному — ті ж питання пропонувалися після всього опису картинки. Таким чином, в експериментальному класі в процесі закріп-



лення слів активну участь брала оперативна пам'ять. Іншими словами, після чергового слова учень намагався зберегти його в оперативній пам'яті, бо воно йому необхідно було найближчим часом для відповіді, тобто для вирішення певного завдання.

Питання, які ставили учням, були тестом на вміння оперувати новими словами. Методика проведення занять у двох класах була однаковою: еквівалентність введеного матеріалу, час навчання, вправи на закріплення матеріалу. Наслідки цього тесту були підраховані так. Кожне питання можна було ставити максимум двічі. Якщо ми одержували вірну відповідь з першої спроби, то ставили знак «+», з другої — «-+», при невірній відповіді в двох спробах, або взагалі не одержували відповіді — «—».

Вважаючи «+» = 1 бал, «-+» = 0,5 бала, «—» = 0 балів, ми підраховували суму балів, набраних в експериментальному і контрольному класах. В експериментальному — ця сума становила 47,5, а в контрольному — 38,5. Різниця в 9 балів дуже велика, якщо взяти до уваги, що вводилося лише 14 слів. За решту 15 хв. уроку було проведено тест на оцінку істинності висловів [5; 6]. Учням зачитували 14 речень англійською мовою (кожне речення мало по одному новому слову, введеному на занятті). Якщо те, що стверджувалось або заперечувалось у реченні, відповідало дійсності, то учень мусив поставити у відповідній графі таблиці літеру «П» (правда), якщо ні — «Н» (неправда).

Наслідки тесту підраховано так. Якщо позначка в таблиці і в ключі збігалася, ми ставили «1», якщо ні — «0». Потім ми підсумовували окремо для експериментального і контрольного класів. Експериментальний — набрав 124 бали з 140 можливих (у кожному класі було по 10 учнів), що становить 88,6% вірних відповідей. Контрольний — набрав 110 балів з 140, що склало 78,6%. Різниця в 10% підтверджує результати першого тесту.

Крім цифрових даних, ми маємо і власні спостереження. Учні експериментального класу були активніші, їх цілеспрямованість на використання нового слова в мові активізувала розумову діяльність. В контрольному — необхідність користування новими словами в мові була відкладена і, хоч учні всього класу добре розуміли описані картинки, оперування новими словами їм вдавалося значно важче.

Через сім днів після описаного експерименту ми провели ще один, додатковий. Учням пропонували перекласти 14 слів, введених на першому уроці (слова вводили усно, переклад фіксували письмово). Наслідки показали, що кількість запам'ятованих слів у двох класах майже однакова. Все ж процент вірних відповідей в експериментальному був трохи вищий. Що ж до швидкості, з якою учні вирішували поставлене завдання, то часу на переклад в експериментальному класі потрібно було знач-



но менше. Одержані дані і власні спостереження дають змогу зробити певні висновки.

При наявності установок на невідкладне відтворення бачених мовних одиниць, що активізує роботу оперативної пам'яті, показники видобуття цих одиниць з пам'яті в розумінні точності та швидкості будуть значно вищі.

Ми вважаємо, що методика проведення уроків іноземної мови з активізацією роботи оперативної пам'яті в процесі запам'ятовування мовних одиниць, є одним з найефективніших шляхів. Вона може використовуватися не лише для учнів середніх шкіл, але всіма, хто вивчає іноземні мови.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Бейдер Е. И. Запоминание языкового материала в результате решения цепочек задач. — Вестник ХГУ. Сер. психол. Вып. 3, 1970, с. 38—43.
2. Репкина Г. В. О месте оперативной памяти среди других видов памяти человека. (Материалы I Всесоюзного симпозиума по психологии памяти). Х., 1970, с. 190—193.
3. Смирнов Б. А. Статистические методы определения характеристик оперативной памяти. — Вестник ХГУ. Сер. психол. Вып. 3, 1970, с. 10—17.
4. Eckersley C. E. Essential English for Foreign Students. Sofia, Foreign Languages Press, 1967, p. 42—48.
5. Somarante W. Aids and Tests in the Teaching of English as a Foreign Language. Oxford University Press, Ltd., 1957, p. 72—94.
6. West M. Teaching English in Difficult Circumstances. Longmans, Ltd., 1963. 36 p.

Л. І. БОРИСОВСЬКА

## СИНТАКСИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ МОДЕЛІ USED+TO ІНФІНІТИВ

Конструкція *used+to* інфінітив, що широко розповсюджена в англійській мові, вже була об'єктом спеціального вивчення, головним чином, у семантичному плані, в той час як характер її синтаксичного використання, за нашими даними, майже не досліджено. В одній з робіт [1, с. 13] ми так визначили інваріантне значення *used+to* інфінітив: «Інваріантне значення *used+to* інфінітив має складну природу і об'єднує такі семи: 1) минулості, 2) протяжності, 3) контрастності з теперішнім часом».

«Поведінка» моделі *used+to* інфінітив у складі складного речення і її роль у характері семантико-синтаксичних відношень між головним і підрядним реченнями, з одного боку, і визначення синтаксичних структур, що сприяють реалізації інваріантного значення *used+to* інфінітив, є предметом розгляду в цій статті.

Розкриваючи поняття семантико-синтаксичного значення складного речення, Є. В. Гулига пише, що воно визначається взаємодією сполучника, лексико-граматичних індексів тощо, а також деяких морфологічних форм, які актуалізуються в певній синтаксичній структурі [2, с. 42].



Ми проаналізували близько 1,5 тис. випадків вживання цієї моделі, взятих з творів англійських, американських, австралійських і канадських авторів, (було використано близько 25 тис. стор. оригінального тексту). Частотність використання моделі *used+to* інфінітив в різних типах речень у британському та американському варіантах англійської мови представлена табл. 1.

Таблиця 1

| Типи речень                          | Варіанти (в %) |               |
|--------------------------------------|----------------|---------------|
|                                      | Британський    | Американський |
| Просте речення                       | 25,0           | 27,3          |
| складносурядне                       | 15,7           | 13,3          |
| Складне                              |                |               |
| складнопідрядне                      | 57,2           | 53,4          |
| Синтаксичні структури з прямою мовою | 2,1            | 6,0           |

Очевидно, що основною сферою використання моделі *used+to* інфінітив є складнопідрядне речення. Саме тому в цій статті ми розглянемо вживання моделі *used+to* інфінітив у складі складнопідрядного речення і встановимо закономірності функціонування моделі в різних типах цих речень і семантико-синтаксичні відношення, що складаються всередині складнопідрядного речення.

Дистрибуція моделі *used+to* інфінітив в структурі складнопідрядного речення з різними типами підрядних подана в табл. 2.

Таблиця 2

| Типи СП речень              | Варіанти (в %) |               |
|-----------------------------|----------------|---------------|
|                             | Британський    | Американський |
| СП з підрядним часу         |                |               |
| головне                     | 14,3           | 9,0           |
| підрядне                    | 5,1            | 2,5           |
| СП з підрядним означальним  |                |               |
| головне                     | 4,3            | 5,0           |
| підрядне                    | 25,6           | 32,0          |
| СП з підрядним додатковим   |                |               |
| головне                     | 10,0           | 13,1          |
| підрядне                    | 9,1            | 10,0          |
| СП з підрядним порівняльним |                |               |
| підрядне                    | 12,8           | 20,0          |
| СП з вводним підрядним      |                |               |
| підрядне                    | 5,0            | 3,2           |
| Інші СП                     |                |               |
| головне                     | 13,8           | 5,2           |
| підрядне                    |                |               |

Used+to інфінітив в рамках складнопідрядного речення з підрядним часу

Як показують спостереження, модель used+to інфінітив у складі складнопідрядного речення з підрядним часу частіше зустрічається в головному, ніж в підрядному реченні (14,3% і 5,1% відповідно в британському варіанті англійської мови та 9% і 2,5% — в американському).

Вважають, що складнопідрядне речення часу відбиває дві дії, пов'язані часовими відношеннями. При наявності used+to інфінітив в структурній схемі речення часу релевантним при визначенні відношень між головним і підрядним реченнями виявляється не тільки часове значення, але й такі фактори, як граничність-неграничність, одноразовість-багаторазовість дії, що визначається присудком.

Серед складнопідрядних речень, що виражають часові відношення, речення з сполучником when становлять найбільшу частину з усіх речень з часовою семантикою.

Used+to інфінітив в головній частині речення:

1. Розглянемо такі приклади:

а) I used often to think about that when I was young (B. Shaw).

б) They used to love dressing up when they were children (Lindsay).

в) When I was a child we often used to play with them. (G. Durrall).

г) When he was alive, him and Hod Meyers used to keep this town in an uproar (Lardner).

Підрядні речення у цих випадках є показниками часової грані події, вираженої головним реченням, обмежуючи його рамками минулого, рамками певного періоду в житті тієї чи іншої особи, яка є виконавцем дії або носієм ознаки, вираженої дієсловом у складі used+to інфінітив. When-clause виступає як додатковий сигналізатор контрастного протиставлення 1 (див. табл. 3).

Спільною основою семантико-синтаксичних відношень, що складаються між головним і підрядним реченнями, є одночасна тривалість, яка в головному реченні може бути безперервною (I used to love), або переривчастою (I used to come), в залежності від граничності-неграничності дієслова — наповнювача моделі.

— безперервна тривалість — приклади б; г;

- - - - переривчаста тривалість — приклади а; в.

2. Перейдемо до наступного ряду прикладів:

а) She used to shriek with rage when Dick stared at her between half-closed eyes (Kipling).

б) «We used to feel that in the blitz», I said «when a lull came» (Greene).

в) When the flying-bombs went over here, he used to turn green-really green (Christie).



У цих реченнях часові відношення відходять на другий план. Вони ускладнюються причинно-наслідковими або умовними відношеннями, імпліцитно представленими граничними дієсловами і неграничними дієсловами обмеженої тривалості у складі присудків головного і підрядного речень. Наявність моделі *used+to* інфінітив в головному реченні надає значення багаторазовості: при багаторазовості збігу у часі дій головного і підрядного речень вони мисляться і як такі, що обумовлюють одне одного.

#### **Used+to інфінітив у складі when-clause.**

Вживання моделі *used+to* інфінітив у складі when-clause, як правило, закріплює за ним препозитивне положення щодо головного речення. В препозиції воно служить для зв'язку з попереднім висловлюванням і має дане (тему), тимчасом як нове (рема) виражене в головному реченні [3, с. 69]. Семантико-синтаксичні відношення одночасної тривалості не порушуються:

а) «You used to like me when we played together. You remember that, don't you, Mike?» — «Sure, Louellen. Sure, I remember, but it's different now. When we used to play together, you weren't like a girl» (Caldwell).

б) His extraordinary absences became notorious, and, when he used to reappear again in society, men would whisper to each other in corners or pass him with a sneer, or look at him with cold searching eyes... (Wilde).

Правило препозитивності when-clause не спостерігається у випадку включення останнього до структури складнопідрядного речення з декількома підрядними, які потребують послідовного підпорядкування. Напр.: I don't want the old teapot that was here when I used to come (Kipling).

#### **Used+to інфінітив у складі головного речення з before-clause.**

3. Різновидність семантико-синтаксичних відношень, що виникають між головним і підрядним реченням, яка складається під впливом моделі *used+to* інфінітив у головному реченні, можна було б назвати «тривалим передуданням», причому «тривалість» може бути безперервною або переривчастою, що обумовлюється аспектологічною характеристикою дієслова у виразі *used+to* інфінітив.

а) I used to read it before I met you (Cronin).

б) But these furnaces of mine used to be finer before we shoved cones in their throats and saved gas (Wells).

Як і у випадку з when-clause (1), before-clause виступає як додатковий сигналізатор контрастного протиставлення 1.

4. Неграничним характером дієслова-присудка в головному і підрядному реченнях і наявністю моделі *used+to* інфінітив визначається додатковий відтінок семантико-синтаксичних відношень, якщо дієслово-присудок в head-clause повідомляє про підготовчу дію, що відсуває здійснення основної. Ці відношення можна було б визначити як «багаторазова послідовність»:



а) She used to cross herself before she went down to look at i (Kipling).

б) Just a saying. Reggie used to chalk it on his tank before he went into battle (Braine).

5. Сполучник while (as) вказує, що дії головного і підрядного речень збігаються у часі; while-clause створює часовий фон, підкреслюючи одночасність обмеженої тривалості. Наявність моделі used+to інфінітив у складі складнопідрядного речення додає значення багаторазовості:

а) I used to sit by his side on the form while he was waiting his turn to be lathered (Greenwood).

б) I used to sit down and look at him, as he sat on the rug and looked up at me and think... (Jerome).

Таблиця 3

Різновидності контрастних протиставлень

| № п/п | Давно минуле | Минуле               | Теперішнє          | Майбутнє |
|-------|--------------|----------------------|--------------------|----------|
| I     | —            | був <sup>1</sup>     | e <sup>1</sup>     | —        |
| II    | —            | був                  | немає <sup>2</sup> | —        |
| III   | —            | не було <sup>2</sup> | e                  | —        |
| IV    | —            | не було              | немає              | —        |
| V     | був          | був                  | —                  | —        |
| VI    | —            | був                  | —                  | буде     |

<sup>1</sup> Наявність процесу.

<sup>2</sup> Відсутність процесу.

Рамки статті не дозволяють нам зупинитись на всіх випадках використання моделі у різних синтаксичних структурах. Але з достатньою певністю можна сказати, що існує явно просліджуваний зв'язок між семантикою моделі used+to інфінітив і характером її синтаксичного вживання.

Очевидно, що основною сферою використання моделі є складнопідрядне речення (понад 50% усіх випадків).

Найбільш повне семантичне значення моделі used+to інфінітив, як свідчать наші спостереження, розкривається в підрядних реченнях часу, додаткових, означальних і порівняльних, тобто у тих семантико-структурних типах складнопідрядних речень, в яких значення used+to інфінітив набуває найбільш чіткого вираження.

Зіставлювальний аналіз частотності вживання моделі used+to інфінітив у відповідних синтаксичних структурах в британському і американському варіантах англійської мови не показує істотних розходжень.



1. Борисовська Л. І., Роговська Б. І. До питання про інваріантне значення конструкції *used+to* інфінітив. — Вісник ХДУ. Іноземні мови, 1974, вип. 7, с. 13—16.
2. Гулига Е. В. Теория сложноподчиненного предложения в современном немецком языке. М., «Высшая школа», 1971. 206 с.
3. Шешукова Л. В. Об актуальном членении сложных предложений. — «Филологические науки», 1972, № 1, с. 69—78.

Г. І. БОРОДИНА

### СИНТАГМАТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРФЕКТНИХ ФОРМ НІМЕЦЬКОГО ДІЄСЛОВА В ПОРІВНЯННІ З ПЕРФЕКТНИМИ ФОРМАМИ АНГЛІЙСЬКОГО ДІЄСЛОВА

Граматичне значення словоформи у парадигматиці ми розглядаємо як суму її елементарних граматичних значень (диференційних ознак, сем), кожне з яких виявляється в мові в певній опозиції.

В мовленні, під впливом умов вживання, елементарні граматичні значення словоформи взаємодіють і створюють різноманітні модифікації (варіанти), що в різній мірі відхиляються від інваріанта, заданого парадигматикою. Загальне граматичне значення словоформи, в свою чергу, взаємодіє з лексичним і лексико-граматичним значенням слова, а також зі значенням сусідніх слів в комунікативній одиниці. Тому загальне граматичне значення словоформи в мові часто не дорівнює тільки сумі її елементарних граматичних значень, тобто є, в певному значенні, ідіоматичним. Звідси випливає необхідність розглядання словоформ не тільки як одиниць мови, але і як одиниць мовлення [6, с. 157].

Об'єктом нашого синтагматичного дослідження є значення і вживання в мовленні перфектних форм<sup>1</sup> німецького і англійського дієслова. Дослідження проводиться на матеріалі художньої літератури ХХ сторіччя; використовуються переклади з німецького оригіналу на англійську мову і навпаки. Об'єм текстового матеріалу становить приблизно по 3000 сторінок на кожній мові. Синтагматичний аналіз здійснюється в якісному і кількісному аспектах.

Якісний аналіз показує, що найчастіше порівнювані форми особового дієслова збігаються не тільки за ознакою перфектності, але і за іншими диференційними ознаками — перш за все за семами часу і способу. Характерно при цьому, що перфектні форми збігаються за всіма своїми синтагматичними значеннями.

<sup>1</sup> Перфектними формами ми називаємо всі особові і неособові форми дієслова, створені за загальною структурною схемою *haben* (*sein*) + дієприкметник II (*have* + дієприкметник II).



ми — як за головними, первинними, так і за вторинними, маргінальними. Вони мають подібну синтаксичну дистрибуцію і вживаються в однакових мовних умовах.

Так, форми перфектного минулого (Plusquamperfect, Past Perfect) виражають передування ситуації (або дії) в минулому, яка відбита в тому ж реченні або в більш широкому контексті: Dann versank sie in ebensolche Untätigkeit, wie sie vorher rastlos gewesen war (Feuchtwanger). Then she sank into inactivity as striking as her former restless energy **had been** (Feuchtwanger).

В певних мовних умовах перфектний минулий може транспонуватися в область неперфектного минулого. В цьому разі форма перфектного минулого означає не передуючу дію, а, навпаки, дію, яка завершує ланцюжок послідовних подій в минулому (так званий «завершуючий плюсквамперфект»).

Benommen von schwerer Angst, griff er mit der schweren, großen Arbeitshand zwischen Kragen und Hals und sah plötzlich sich selbst die Treppe wieder hinuntersteigen. Da **hatte** er schon **geklöpft** und die Tür **geöffnet** (Frank).

Oppressed with heavy anxiety, he ran his large, firm workman's hand between his collar and neck. Suddenly he saw himself going downstairs again. Then he **had** already **knocked** and **opened** the door (Frank).

Протиріччя між інваріантним значенням форми і реальними умовами мовлення створює особливий стилістичний ефект; така завершувальна дія, оформлена як передуюча, набирає в тексті особливої ваги, особливої значимості.

В суворо обмежених умовах («невласне-пряма мова») в обох мовах зустрічається транспозиція перфектного минулого в майбутній («футуральний плюсквамперфект»). ...Then the censors would hold my telegram till the French **had filed** theirs (Greene). ...Dann würde die Zensur mein Telegram so lange zurückhalten, bis die Franzosen ihre eigene Meldungen **eingereicht hatten** (Greene).

Близькість порівнюваних форм проявляється і в умовах їх функціонування. Німецький плюсквамперфект і англійський Past Perfect мають східний дистрибутивний потенціал: вони функціонують в однакових синтаксичних умовах, в одному і тому ж виді мови (переважно авторський текст).

Форми перфектного теперішнього (Perfekt, Present Perfect) також мають східну дистрибуцію в англійській і німецькій мовах. Їх основна сфера вживання — пряма мова, діалог. Це пояснюється подібним інваріантним змістом англійського і німецького перфектного теперішнього: передування, актуальне для ситуації в теперішньому, для моменту мови [1, с. 91—93].

Мовні варіанти перфектного теперішнього в зіставлюваних мовах в основному збігаються. Так, перфектні форми граничних дієслів як норма мають результативну конотацію:

They tell me Jolyon's **bought** another house (Galsworthy).



Ich höre, Jolyon **hat** ein neues Haus **gekauft** (Galsworthy).

І в німецькій, і в англійській мовах перфектний теперішній може бути транспонованим в мовні умови майбутнього П («футуральний перфект»). Помилковим є твердження, що англійський Present Perfect не припускає транспозиції ... в область майбутнього часу» [5, с. 58].

I'll get the lady some tea and her room shall be ready before she **has finished** (Shaw).

Ich werde für die Dame etwas Tee zubereiten, und ehe sie **ausgetrunken hat**, soll ihr Zimmer bereit sein (Shaw).

У зв'язаному оповіданні перфектний теперішній вживається зрідка. Напр., в романі Г. Гріна «Тихий американець» в авторському тексті 607 перфектних форм, з них лише 12 [ $\approx 2\%$ ] Present Perfect. В прямій мові пропорція така: з 239 перфектних форм 156 [ $\approx 65\%$ ] — Present Perfect. В збірнику оповідань Шт. Хермліна в авторському тексті із 665 перфектних форм 11 [ $\approx 2\%$ ] — Perfekt. В прямій мові співвідношення таке: з 72 перфектних форм — 50 [ $\approx 70\%$ ] Perfekt.

Але саме в авторській мові, для якої перфектний теперішній не характерний, він завжди має особливе стилістичне навантаження. Це перш за все «гномічний перфект», що часто комбінується в реченні з «гномічним презентом». В цій функції, за нашими спостереженнями, Perfekt і Present Perfect як норма збігають.

Nur war er plötzlich wie eine Maschine, die auf Leergang **umgestellt worden ist**, die weiterläuft wie bisher, aber leer (Frank).

Suddenly he was like a mashine which **has been thrown out of gear** and goes on running as before, but is now disconnected (Frank).

В претеритальному контексті ізольовані форми перфектного теперішнього служать для оформлення авторських відступів від основної лінії оповідання («перфект суб'єктивної оцінки»).

I did not understand what he meant, for what I **have** already **told** the reader about Mrs. Barton Trafford I only learned much later (Maugham).

Ich begriff nicht ganz, was er meinte, denn alles, was ich dem Leser über Mrs. Barton bereits **mitgeteilt habe**, erfuhr ich erst viel später (Maugham).

Повністю збігається в зіставлюваних мовах синтаксична характеристика перфектного майбутнього; велику функціональну подібність виявляють перфектні форми умовного способу [7, с. 79].

В порівнюваній синтагматичній характеристиці перфектних форм німецької і англійської мов особливої уваги заслуговують ті випадки, коли дієслівні форми збігаються за ознакою перфектності, але відрізняються за іншими диференційними ознаками. Пор.:

Ich **hätte** Sie dann schon mittags **abgeholt** (Remarque).



I might have called for you at midday (Remarque).  
Oh, no doubt, you've taken care of yourself (Shaw).  
Na ja, Sie werden schon für sich **gesorgt haben** (Shaw).

Неповна збіжність може бути обумовлена відмінami в структурі парадигми німецького і англійського дієслів (відсутність форми герундія і категорії виду в німецькій мові, наявність опозиції, перфектність-неперфектність у англійського дієприкметника 1) [2, с. 20].

Англійському перфектному герундію і перфектному дієприкметнику 1, як правило, відповідають різноманітні також перфектні форми німецького дієслова. I wouldn't say anything to your uncle about Rosie Gann **'aving been** here (Maugham). Erzähle lieber dem Onkel nicht, daß Rosie Gann hier **gewesen ist** (Maugham).

Різниця між перфектними формами тривалого і нетривалого виду не може бути виражена в німецькій мові спеціальними граматичними засобами; щоб передати специфічне значення тривалості, властиве формам Perfect Continuous, в німецькому перекладі іноді використовуються додаткові локсичні засоби: **I've been noticing** this airs in you ever since you got that tripos (Shaw). Ich **habe** dieses Getue an dir schon lange **bemerkt**, seitdem du das Examen bestanden hast (Shaw).

Якісний аналіз дозволяє виявити значну функціональну схожість досліджуваних форм у двох мовах. Разом з тим, він дає можливість представити окремі перфектні форми в їх функціонуванні як компоненти єдиної мікросистеми, допомагає побачити в цій системі внутрішній взаємозв'язок всіх її елементів, який визначається загальним значенням перфектності.

Істотний інтерес для мовної характеристики перфектних форм німецької і англійської мов має також характер і закономірності розходжень дієслівних форм в порівнюваних текстах за ознакою перфектності-неперфектності, оскільки самі ці розходження несистематичні. Слід відзначити значну подібність в причинах розходжень і в способах синонімічних заміни перфектних форм в німецькій і англійській мовах.

Так, в обох мовах функціонують різноманітні засоби вираження передування (перфектності). Граматичним ядром граматико-лексичного поля перфектності є перфектні форми; інвентар інших засобів поля в основному збігається: дієприкметник, сполучники зі значенням передування, прийменникові групи, порядок слів та речень. Розбіжність може бути обумовлена використанням в оригіналі і перекладі різних конститuentів поля перфектності.

Наступний приклад ілюструє функціонування в одному і тому ж контексті морфологічних (перфектні форми дієслова), морфолого-лексичних (дієприкметник II термінативного дієслова) і лексико-синтаксичних (сполучники) засобів вираження перфектності:



...So daß auch sie ein kurzes, schwaches Lächeln zeigte, das, kaum entstanden, gleich wieder zerbrach (Frank).

...She produced a short, faint smile which broke almost before it had formed (Frank).

Причиною розходжень дієслівних форм німецької і англійської мов за диференційною ознакою перфектності може бути нейтралізація опозиції перфектність-неперфектність [2] в тексті оригіналу або перекладу; розходження має місце, якщо в оригіналі і перекладі використовуються різні члени опозиції. Пор.:

I *forget* their names now (Maugham).

Die Namen **habe** ich **vergessen** (Maugham).

She confessed to *lying* to her mother (Aldridge).

Sie beichtete, ihre Mutter **belogen** zu **haben** (Aldridge).

Перехресне зіставлення допомагає визначити позицію нейтралізації. Тут також виявляється значна синтагматична схожість мікросистем перфектних форм в німецькій і англійській мовах. Як окремий випадок нейтралізації можна розглядати змістову асиміляцію перфектного і неперфектного минулого: при безпосередньому сусідстві перфектний минулий може справляти «асимілюючий» вплив на наступний претерит. В тексті оригіналу і перекладу можуть вживатися різні комбінації минулого перфектного і неперфектного всередині змістової єдності.

Найбільше число розходжень спостерігається в прямій мові, тобто там, де переважає перфектний теперішній. Розходження пояснюються частково функціональною синонімією перфектного теперішнього і претерита в обох мовах. Напр.:

— «**Hab** mir das Leben ganz anders **vorgestellt**» — sagte er nach einer Weile. — «**Haben** wir alle» — sagte ich.

— «I *pictured* life so different» — said he, after a while.

— «We all **have**» — I said (Remarque).

Перфектний теперішній і претерит не є системними синонімами ні в англійській, ні в німецькій мовах. Це — парадигматичні форми з різними інваріантними значеннями, що займають різне місце в системі мови [1; 3, с. 295]. Ми можемо говорити лише про деякі випадки синонімічного вживання претерита і перфектного теперішнього в певних умовах мовлення і вважаємо можливим використати для синтагматичної характеристики таких форм визначення «функціональні синоніми».

Як зазначалося вище, англійський Present Perfect і німецький Perfekt мають східну дистрибуцію: вони вживаються, головним чином, в прямій мові, а не в зв'язаному оповіданні. Але в німецькій мові ця форма вживається частіше, ніж в англійській [8, с. 33; 4]. Отже, частина форм перфектного теперішнього німецької мови відповідає претеритові англійської мови.

Розходження за ознакою перфектності може бути викликane лексичним зміщенням в тексті перекладу. Використовуючи різноманітні виразові можливості мови, перекладач передає зміст оригіналу іншими засобами; при цьому може бути «втрачена»



перфектна форма оригіналу, чи, навпаки, з'явиться «додаткова»: Der Nebel **hatte sich verdichtet**. The mist was thichker now (Remarque).

Аналіз розходжень виявив, що інтерлінгвістичне співвідношення різних елементів морфологічної системи і периферійних засобів вираження перфектності аналогічні внутрішньомовним відношенням і допомагають більш чітко уявити останні.

Дослідження показує, що перфектність є стійкою граматичною ознакою дієслівної форми, інтерлінгвістичним інваріантом двох споріднених германських мов. Ця ознака в більшості випадків зберігається при перекладі з однієї мови на іншу навіть в умовах зміни інших диференційних ознак.

Для лінгвостатистичного аналізу були зроблені вибірки

### Збіг форм за ознакою перфектності

| Вид мови         | Твір                                 | Об'єм вибірки | Число збігів в перекладі | Частота збігів в % |
|------------------|--------------------------------------|---------------|--------------------------|--------------------|
| Авторський текст | My Brother Tom                       | 350           | 308                      | 88,0               |
|                  | Cakes and Ale                        | 248           | 181                      | 72,9               |
|                  | The Citadel                          | 333           | 259                      | 77,7               |
|                  | The Man of Property                  | 535           | 427                      | 79,8               |
|                  | The Quiet American                   | 607           | 559                      | 92,0               |
|                  | Всього                               | 2073          | 1734                     | 83,6±1,5           |
| Пряма мова       | Three Plays                          | 653           | 531                      | 81,3               |
|                  | Cakes and Ale                        | 196           | 151                      | 77,0               |
|                  | The Citadel                          | 152           | 106                      | 69,7               |
|                  | The Man of Property                  | 40            | 32                       | 80,0               |
|                  | The Quiet American                   | 239           | 204                      | 85,3               |
|                  | Всього                               | 1280          | 1024                     | 80,0±2,1           |
|                  | Всього в тексті                      | 3353          | 2758                     | 82,2±1,2           |
| Авторський текст | Karl und Anna                        | 258           | 223                      | 86,4               |
|                  | Die Zeit der Gemeinsamkeit           | 665           | 490                      | 73,6               |
|                  | Die hässliche Herzogin               | 322           | 277                      | 86,0               |
|                  | Jud Süß                              | 814           | 670                      | 82,3               |
|                  | Arc de Triomphe                      | 262           | 230                      | 87,7               |
|                  | Im letzten Wagen                     | 73            | 62                       | 85,0               |
|                  | Всього                               | 2394          | 1952                     | 81,5±1,5           |
| Пряма мова       | Furcht und Elend des dritten Reiches | 260           | 129                      | 49,6               |
|                  | Im letzten Wagen                     | 44            | 23                       | 52,2               |
|                  | Drei Kameraden                       | 93            | 52                       | 55,9               |
|                  | Der Bürger                           | 201           | 93                       | 46,2               |
|                  | Jud Süß                              | 108           | 70                       | 64,8               |
|                  | Der Untertan                         | 68            | 33                       | 48,5               |
|                  | Всього                               | 774           | 400                      | 51,4±3,6           |
|                  | Всього в тексті                      | 3168          | 2352                     | 74,3±1,5           |



з оригінальних творів різних авторів, написаних англійською і німецькою мовами, що вміщують більше 3000 перфектних форм кожна. Твори, які використовувалися (окремо по авторському тексту і прямій мові) і об'єми вибірок в них вказано в 2—3 стовбцях таблиці.

В перекладах були відокремлені ті перфектні форми, які відповідають перфектним формам оригіналу (збіг); кількість збігів представлена в четвертому, а їх частота — в п'ятому стовбці таблиці. Для підсумкових даних по видах мови частота вказана з граничними помилками для 95%-ної імовірності (95%-ий рівень значимості є загальноприйнятим у лінгвостатистичних дослідженнях).

При високих процентах збігів для авторського тексту в перекладах на англійську і німецьку мови і прямої мови при перекладі з англійської мови на німецьку частота збігу при перекладі прямої мови з німецької мови на англійську, як і треба було чекати, виявилась більш низькою.

Якщо врахувати, що вибірки зроблені з різних творів різних авторів і є репрезентативними за об'ємом (про що говорять малі граничні помилки), то можна говорити про переконливе кількісне підтвердження результатів якісного аналізу.

Отже, порівнювальне синтагматичне дослідження виявило велику функціональну схожість перфектних форм в порівнюваних мовах: синтагматичні характеристики і дистрибуція в мовленні досліджуваних форм в основному збігаються. Аналіз показав, що в німецькій мові, як і в англійській, перфектні форми утворюють малу систему, де всі елементи внутрішньо зв'язані і взаємообумовлені.

Порівнювання текстів оригіналів і перекладів показало, що існує регулярний статистично доведений збіг перфектних форм німецької і англійської мов.

Високий ступінь функціональної подібності мікросистем перфектних форм німецької і англійської мов, безсумнівно, є свідченням їх категоріальної подібності.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Бородин А. И. К парадигматической характеристике глагола в современном немецком языке. — В сб.: Вопросы методики преподавания иностранных языков. Изд-во Днепропетровск. ун-та, 1973, с. 88—94.
2. Бородин Г. И., Роговська Б. И. Опозиция «перфект-неперфект» у системі німецького і англійського дієслова. — Вісник ХДУ. Іноземні мови. Вип. 6, 1973, с. 16—22.
3. Смирницкий А. И. Морфология английского языка. М., Изд-во лит. на иностр. яз., 1959. 440 с.
4. Фурьева Л. М. Употребление глагольных видовременных форм в разных стилях речи английского языка. — В сб.: Вопросы методики преподавания иностранных языков. Волгоградск. пед. ин-т, 1969, с. 120—129.
5. Шендельс Е. И. О сопоставительно-типологическом анализе в морфологии. — Структурно-типологическое описание современных германских языков. М., «Наука», 1966, с. 44—62.



6. Khaïmovich B. S., Rogovskaya B. J. A Course in English Grammar. М., «Высшая школа», 1967. 298 p.
7. Kufner H. L. The Grammatical Structures of English and German. Chicago, 1963.
8. Lindgren K. B. Über den oberdeutschen Präteritumschwund. Helsinki, 1957.

А. М. ВОДЯХА

## СПІВВІДНОСНІСТЬ СКЛАДНИХ СЛІВ ТА СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Проблемі зв'язку складних слів і словосполучень приділялось багато уваги. Цього питання майже завжди так чи інакше торкались в літературі, присвяченій словоскладанню, яка, як справедливо відмітила О. С. Кубрякова, «стала буквально неоглядною» [4, с. 61].

Більшість лінгвістів впевнена, що такий зв'язок існує, і навіть висловлюється думка, що «за кожним (складним — А. В.) словом, утвореним за даною моделлю, стоїть конкретне словосполучення і, — відповідно — тип словосполучення» [3], що «значення складного слова мотивується значенням синтаксичних відношень між компонентами, що лежать в основі складних слів» [5, с. 12].

Ми поділяємо точку зору авторів, що вказують на зв'язок між складним словом і словосполученням, наявність якого підтверджується однотипними відношеннями, що створюються між елементами обох утворень з спільними лексичними морфемами. Про їх співвідносність свідчать випадки паралельного синонімічного вживання складних слів і словосполучень, напр., «snowfall» і «fall of snow». One winter day when a slight **fall of snow** was feathering the sills and frames of the schoolroom window, he stood at his black board...» і нижче: «The light **snowfall** which had feathered his schoolroom windows on the Thursday still lingered in the air...» (Ch. Dickens «Our Mutual Friend»), або — «country-house» і «house in the country»: «I'd like to build a smal **house in the country**...» і нижче: «Veronika dreamed deliriously of the **country house** for weeks...» «...So they went on building the little **house in the country**...» (Alfred Coppard «That Fellow Tolstoy»).

У залежності від точки зору на зв'язок між словоскладанням і синтаксисом, називаються в літературі і відношення між компонентами складних слів: логічні, змістові, семантичні, семантико-синтаксичні, синтаксикоподібні, опосередковано-синтаксичні, синтаксичні та ін.

Цілком допустимим здається термін «опосередковано-синтаксичні відношення», який пропонує В. П. Григор'єв [2, с. 29], тому що він підкреслює «виводимість цих відношень... з співвідносного словосполучення». Однак ми, як і В. П. Григор'єв, вважаємо, що цей термін надто громіздкий і схильні дотримуватися терміну «семантико-синтаксичні відношення», який підкреслює семантичну співвідносність лексичних морфем складного



слова с знаменними словами (частинами мови), що входять до складу співвідносного словосполучення, за аналогією з синтаксичними відношеннями яких визначаються взаємовідношення компонентів складного слова.

У англійському словоскладанні у цьому плані привертають увагу стаття О. В. Нікошкової «Співвідносність складних слів і словосполучень» на матеріалі сучасної англійської мови [7] та її канд. дисер. [8], де докладно досліджується співвідносність складних іменників, побудованих за моделлю  $N + N_{v-er/ing}$  з словосполученням моделі  $V + N$ , напр., «bookbinder» з «to bind books». Автор докладно розглядає ті складні іменники та словосполучення, в яких висловлюються «об'єктні» відношення між компонентами і зазначає, що питання про утворення типу «cinema-goer» «потребує спеціальної розробки» [7, с. 408].

Складні іменники типу cinema-goer виявляють «обставинні» семантико-синтаксичні відношення компонентів, тобто перший компонент  $N$  уточнює другий  $N_{v-er}$  відносно місця, простору, пов'язаного з дією, носієм якої є другий компонент. Тому ці відношення ми називаємо «обставинно-просторовими» відношеннями між компонентами, як і тип складних іменників, де вони спостерігаються.

Серед «обставинно-просторових» складних іменників виділяються за структурними моделями, принаймні, дві групи:

1) складні іменники, де першим компонентом є основа іменника, співвідносного з неперехідним дієсловом, напр.:

cave-dweller — печерна людина,

grass-hopper — коник,

play-goer — театрал.

2) складні іменники, де об'єднані дві основи, не співвідносні з дієсловом, напр.:

hip-pocket — настигнута кишень,

gall-stone — жовчний камінь,

country-house — дача.

У першій групі виявляються різні типи взаємовідношень компонентів:

1. Перший компонент може уточнювати другий, зазначаючи місце, простір, в межах якого відбувається пов'язана з ним дія, напр.: cave-dweller — печерна людина. Тут співвідносність з словосполученнями моделі  $V_{intr} + in + N$ : to dwell in a cave.

2. Перший компонент може уточнювати другий, зазначаючи напрямок дії. В цьому типі є принаймні 5 підтипів:

а) перший компонент означає предмет, в напрямку до якого здійснюється дія, яка висловлена другим. Другий компонент звичайно основа іменника співвідносного з дієсловом руху. Напр.: cinema-goer — кіноглядач. Тут співвідносність з словосполученням моделі  $V_{intr} + to + N$ : to go to the cinema.

б) перший компонент означає предмет, від якого, з боку якого здійснюється дія, напр.: air-spraying — розбризкування



з повітря. Тут співвідносність з словосполученням моделі  $V_{intr} + from + N$ : to spray from the air.

в) перший компонент означає об'єкт, в середину якого спрямована дія, напр.: house-breaker — зломщик. Тут співвідносність з словосполученням моделі  $V_{intr} + into + N$ : to break into the house.

г) перший компонент означає предмет, з середини якого здійснюється дія, напр.: prison-breaker — утікач з тюрми. Тут співвідносність з словосполученням моделі  $V_{intr} + out of + N$ : to break out of prison.

д) перший компонент означає предмет, на поверхню якого спрямована дія, напр.: moon-landing — посадка на місяць. Тут співвідносність з словосполученням моделі  $V_{intr} + on + N$ : to land on the moon.

3. Перший компонент може уточнювати другий, зазначаючи місце, поверхню, де відбувається дія, що позначена другим компонентом. У цій підгрупі намічаються дві різновидності:

а) перший компонент означає предмет, на поверхні якого відбувається дія, напр.: globe-trotter — людина, що багато мандрує по світу. Тут співвідносність з словосполученням моделі  $V_{intr} + on + N$ : to trot on the globe.

б) перший компонент означає предмет (його ознака — довжина у просторі), вздовж якого відбувається рух, напр., track-walker — колійний обхідник. Тут співвідносність з словосполученням моделі  $V_{intr} + along + N$ : to walk along the track.

4. Перший компонент може уточнювати другий, зазначаючи місце, за межами якого здійснюється дія, напр.: counter-jumper — розм. продавець. Тут співвідносність з словосполученням моделі  $V_{intr} + behind + N$ : to jump behind the counter.

5. Перший компонент може уточнювати другий, зазначаючи предмет, поруч з яким відбувається дія, що визначена другим компонентом, напр.: baby-sitter — розм. нахожа нянька. Тут співвідносність з словосполученням моделі  $V_{intr} + with + N$ : to sit with a baby.

Нерідко виникають труднощі у визначенні типу семантико-синтаксичних відношень компонентів. Це ускладнює розкриття значення складного слова, напр.:

hedge-writer — писака

tablebearer — донощик.

Складні іменники моделі  $N + N_{V=er/ing}$  з «обставинно-просторовими» взаємовідношеннями компонентів (cinema-goer) порівняно з «об'єктними» (book-binder) нечисленні — з загальної вибірки 620 складних іменників моделі  $N + N_{V=er/ing}$  «об'єктних» виявлено 450, а «обставинно-просторових» — 44.

Велика продуктивність «об'єктних» складних іменників, як вказує О. В. Нікошкова, є наслідком спільного характеру типової співвідносності з однією і тією ж моделлю словосполучення [8, с. 31]. Якщо порівняти співвідносність «обставинно-просторових» і «об'єктних» складних іменників з відповідними слово-



сполученнями, то впадає в очі наявність прийменника у «обставинно-просторових» дієслівних словосполученнях, в той час як у «об'єктних» (вірніше було б сказати «прямо-об'єктних») прийменник, звичайно, відсутній.

Розглядаючи питання про співвідносність складних слів і словосполучень у російській мові, К. Л. Ряшенцев визначає співвідносність складного слова «газопровод» з словосполученням «проводить газ» і відмічає, що такі слова, як «лунолет, звездолет» ледве співвідносяться з відповідними словосполученнями [9, с. 7], інакше кажучи, він відмічає пряму співвідносність «об'єктних» складних слів з безприйменниковими дієслівними словосполученнями типу «перехідне дієслово + прямий додаток» і утруднення у співвіднесенні складних іменників з просторовими взаємовідносними компонентами з прийменниковими дієслівними словосполученнями типу неперехідне дієслово + прийменник + обставина місця, де прийменник відіграє велику роль в семантико-синтаксичних відношеннях елементів. Пор.: лететь на луну, к луне, вокруг луны, от луны, до луны, над луной, за луной і т. д.

Говорячи про прийменникові сполучення в українській мові, В. Д. Горяний підкреслює, що «лексико-граматичні» відношення між компонентами цих словосполучень у більшості випадків залежать не від значення іменників, а від «лексичного» значення прийменників, що з'єднують ці компоненти [1, с. 4]. Цю ж думку висловлює Г. Ю. Мальковський, коли пише, що «прийменники, крім свого значення, мають також синтаксичне значення, вказуючи на семантико-змістові відношення між компонентами» [6, с. 60]. Очевидно, наявність у двочленному дієслівному сполученні додаткового значущого елемента утруднює співвідносність цього словосполучення з двочленною одиницею — складним словом, де цей елемент відсутній або сигналізується неоднозначно.

О. В. Нікошкова досліджує співвідносність «об'єктних» складних слів з відповідними дієслівними словосполученнями двічі:

а) виходячи із слів: складне слово — словосполучення (book-binder — to bind books),

б) виходячи із словосполучень: словосполучення — складне слово (to drink wine — wine-drinker), тобто за передбаченими співвідносними моделями будувалися складні слова, які інформант (англієць) вважав за можливі [7, с. 399] <sup>1</sup>.

<sup>1</sup> Не всяке утворення типу  $N + N_{V-er/ing}$  в англійській мові можна вважати за складне слово, тому що існує така ж сама модель вільного словосполучення, пор., medal winner у випадку gold medal winner. Ці словосполучення, безперечно, дуже близькі до складних слів і є основною базою останніх. Переходу словосполучень моделі  $N + N_{V-er/ing}$  у складні слова сприяє, очевидно, також закінчення -er/ing, яке об'єднує обидва компоненти. Пор., New Yorker та New-Yorker, West End та West-End, а також роль -edy складних словах типу blue-eyed.



Звичайно, співвідносність такого змодельованого утворення як wine-drinker з to drink wine не викликає сумніву, тому що і в цьому сполученні тут неможливе через перехідний характер дієслівної основи в складному слові, але ж таке складання являється напр., змодельоване goot-gunner потенціально співвідносним з цілим рядом сполучень з дієсловом run і іменником goot напр.: to run to the room, to run into the room, to run from the room, to run out of the room, to run about the room і нарешті, to run the room (в значенні експлуатувати), співвідносність з якими найімовірніша за аналогією з численними однозначно співвідносними моделями з перехідним дієсловом: book-binder — to bind books.

У тих же випадках, коли другий компонент складного іменника згаданої моделі є дієслівна основа тільки неперехідного характеру, утруднення у співвіднесенні з типом дієслівного сполучення зменшуються і можливості для утворення складного слова збільшуються. Пор., відносно велику кількість складних іменників з основою «-go» у другому компоненті, напр.: cinema-goer, film-goer, moviegoer, play-goer, concert-goer та ін.

Отже імовірність виникнення складного слова на базі словосполучення залежить від валентності компонентів останнього, чим багатобразніше зв'язки між компонентами словосполучення, тим менша імовірність виникнення складного слова.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Горяной В. Д. Субстантивные словосочетания с предлогом в современном украинском языке. Автореф. канд. дис. Х., 1967. 19 с.
2. Григорьев В. П. К вопросу о «грамматических отношениях» между компонентами сложного существительного. — Русский язык в школе, 1958, № 5, с. 23—29.
3. Григорьев В. П. Некоторые вопросы теории словосложения (по материалам сложных существительных с глагольным вторым компонентом в современном русском языке). Автореф. канд. дис. М., 1965.
4. Кубрякова Е. С. Что такое словообразование? М., «Наука», 1965. 78 с.
5. Левитене Л. Г. Синтаксис и словообразование. — В сб.: Вопросы описания лексико-синтаксической системы языка. Тезисы докладов, ч. II. МГПИИЯ, М., 1971, с. 12—13.
6. Мальковський Г. Ю. Варіантність термінологічного словосполучення. — Іноземна філологія. Вип. 25, Львів. 1971, с. 60—63.
7. Никошкова Е. В. Соотносительность сложных слов и словосочетаний (на материале современного английского языка). — Учен. зап. МГПИИЯ, Т. 52, М., 1969, с. 395—416.
8. Никошкова Е. В. Соотносительность сложных слов и словосочетаний в современном английском языке. Автореф. канд. дис. М., 1969. 34 с.
9. Ряшенцев К. Л. Сложные слова в современном русском языке. Автореф. докт. дис. М., 1968. 35 с.



## ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДІЄСЛІВ ВВЕДЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ І РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

Одним з методів, що допомагає вивчати складні мовні явища, мовознавці вважають порівняльний аналіз. При порівнянні фактів різних мов виявляються їх своєрідні риси, пов'язані з загальною характеристикою будови мови, якій вони належать.

Метою статті є порівняння дієслів, які вводять пряме висловлення в конструкції прямої мови у англійській і російській мовах. Для одержання даних про дієслова введення у російській мові було проаналізовано дві тисячі прикладів з творів російських і радянських авторів (О. Пушкіна, М. Лермонтова, М. Гоголя, І. Тургенева, А. Писемського, Л. Толстого, М. Некрасова, Ф. Достоевського, А. Чехова — XIX ст.; М. Горького, М. Шолохова, К. Федіна, Ю. Нагибіна, М. Дубова, В. Аксьонова, В. Шукшіна, Ф. Абрамова, В. Бикова, Г. Адамова — XX ст.).

Порівняння дієслів введення англійської і російської мов, просліджуване за останні два сторіччя, дає можливість розрізнити дві групи фактів, що відносяться до сучасного стану і динаміки цих слів, і виявити між ними суттєві риси схожості і різниці. По-перше, схожість у тому, що у системі введення у російській мові виявляються ті ж самі семантичні групи, що і в англійській. По-друге, в обох мовах спостерігається постійно діючий процес зростання кількості дієслів. У російській мові цей процес інтенсивніший, про що свідчить той факт, що кількість дієслів у XX ст. збільшилась утричі у порівнянні з XIX ст. (240-82), у той же час як у англійській лише удвічі (106-50).

Цікаво, що динаміка зростання дієслів загалом здійснюється одними семантичними напрямками. У обох порівняльних мовах основне зростання кількості дієслів відбувається за рахунок трьох груп: дієслів, що означають манеру і спосіб вимовлення, типу **крикнуть, прошептать, сгу, whisper**;

дієслів, що означають загальний зміст і цілеспрямованість мови, типу **объявить, объяснить, позвать, call, explain, announce**;

дієслів, що означають міміку, жест, рух, типу **улыбнуться, нахмуриться, smile, nod, frown** (див. відповідні групи таблиці).

Говорячи про різницю сучасного стану мови, слід вказати на велику різноманітність російських дієслів введення. При однаковому обсязі виборки на 1000 одиниць російських дієслів удвоє більше, ніж англійських (рос. — 240, анг. — 106).

До найсуттєвіших різниць сучасного стану розвитку системи дієслів введення слід віднести становлення особливої групи дієслів, які означають емоції і внутрішній стан того, хто говорить. Напр.: **удивляться, возмутиться, ликовать** та ін. Всього 37 дієслів за матеріалами XX ст. У англійській мові дієслова цієї семантичної групи зустрічаються рідко — всього п'ять на 1000



| Кількість дієслів та конструкцій, в яких вони використовуються | Дієслова, що передають ідею мовлення експліцитно |               |                               |          |  | Загальний зміст і цільове спрямування мовлення |
|----------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------|---------------|-------------------------------|----------|--|------------------------------------------------|
|                                                                | Мова нерозчленована, в загальному вигляді        | Спосіб вимови | Зв'язок з попереднім висловом | Питання  |  |                                                |
|                                                                | сказать                                          | крикнуть      | ответить                      | спросить |  | позвать                                        |

## XIX ст.

|             |     |     |     |    |    |
|-------------|-----|-----|-----|----|----|
| Дієслова    | 11  | 19  | 9   | 1  | 20 |
| Конструкції | 456 | 456 | 199 | 87 | 43 |

## XX ст.

|             |     |     |    |     |     |
|-------------|-----|-----|----|-----|-----|
| Дієслова    | 8   | 31  | 9  | 2   | 78  |
| Конструкції | 272 | 133 | 58 | 116 | 142 |

прикладів XX ст. Ось декілька прикладів конструкцій прямої мови з цими дієсловами:

— Почему? — удивилась она и даже приостановилась (Биков В.)

— Без Варухи шагу не ступит, — рассердилась Варвара (Абрамов Ф.)

We have 'got it absolutely gilt-edger way, Chris», he exulted. (A. Cronin).

«Many of us», Jago flared out, «have 'got hold of wrong impressions» (Ch. Snow).

Перешкодою розвитку даної групи дієслів у англійській мові являються структурні міркування. Більшості цієї групи у англійській мові відповідають аналітичні утворення, що включають зв'язкове дієслово і іменний елемент. (Вибір зроблено за російсько-англійським словником).

Возмутиться — to be indignant, to be exasperated.

Вскипеть — to fly into a rage.

Всполошиться — to be thrown into a flutter.

Встревожиться — to be startled.

Горячиться — to get excited.

Заторопиться — to begin to bustle.

Заинтересоваться — to become interested.

Злиться — to be angry, to be in a bad temper.

Изумиться — to be amazed, to be wonder-struck.

Испугаться — to be frightened.

Подібна структура введених елементів обмежує їх функціонування і, зокрема, вживання з зворотним порядком слів. Так, російському реченню «Зачем ты это делаешь?» — возмутился он» не може відповідати англійське: «What are you doing?» was he indignant.



Дієслова, що передають ідею мовлення імпліцитно

| Характер здійснення міркувальних процесів | Сприйняття | Емоції, внутрішні хвилювання | Міміка, жест, рух | Всього |
|-------------------------------------------|------------|------------------------------|-------------------|--------|
| думать                                    | услышать   | удивиться                    | улыбнуться        |        |

XIX ст.

|    |    |   |    |    |
|----|----|---|----|----|
| 3  | 5  | — | 14 | 82 |
| 27 | 17 | — | 17 | —  |

XX ст.

|    |   |    |     |     |
|----|---|----|-----|-----|
| 10 | 4 | 37 | 60  | 240 |
| 31 | 5 | 84 | 110 | —   |

У таких випадках слів використовувати своєрідні конструкції, при яких у пряме висловлення вставляють відрізки авторського оповідання, що не є авторським введенням і не розповсюджує інтонаційні, ритмічні і структурні вимоги, як до авторського введення.

Напр.: «There you are». He was triumphant. «You haven't and you can» (Priestley. J.).

Звертає на себе увагу ще одна різниця між російськими і англійськими дієсловами введення, яка висловлюється у числі і характері дієслів міміки і жесту. Якщо у англійській мові у цій групі домінують прості дієслова типу smile, laugh, nod, grin:

«That's perfectly true», Frances nodded (A. Cronin).

«Well», grinned Ellery, «I admit it» (E. Queen).

«It's exactly the same», he smiled sourly (A. Cronin), то у російській мові широке розповсюдження одержав метод введення прямого висловлення дієслівними групами і фразеологічними сполученнями типу **пожаль** плечами, **указать** на двері.

— Возможно и граф, — пожал плечами Вацлав в ответ на мой понимающий взгляд (Ю. Нагибин).

— Миша! Золотце ты мое! — вдруг всплеснула руками белобровая Устинья (Ф. Абрамов).

У англійській мові такі випадки зустрічаються рідко (у нашій вибірці два на 1000).

«By the way», Winston looked down at the table, «I noticed that a bottle of claret has been ordered in the combination room» (Ch. Snow).

Це пов'язано з тими структурними міркуваннями, які обмежують вживання дієслів введення з значенням внутрішнього стану і емоцій того, хто говорить. У російській мові з її вільним порядком слів таких обмежень майже немає.



Таким чином, порівняння даних про стан і розвиток дієслів введення у російській і англійській мовах, незважаючи на їх значну схожість, свідчить про відсутність повного паралелізму у порівняльних мовах, що пов'язане з більш загальною різницею у строї їх зіставлення.

Г. І. ГАВРИЛОВА

### ПРО СЕМАНТИЧНІ ЗДВИГИ В ЗНАЧЕННІ ФРАНЦУЗЬКИХ ДІЄСЛІВ, ЯКІ ПЕРЕЙШЛИ ПО КОНВЕРСІЇ В КАТЕГОРІЮ ІМЕННИКІВ

Усі курси лексикології французької мови відзначають, що колишній продуктивний в старофранцузькій мові спосіб субстантивації інфінітивів утратив свою продуктивність після XVI ст.

Субстантивовані інфінітиви не численні, і все ж вони складають половину від 8000 найуживаніших дієслів у французькій мові. Близько половини їх зареєстровані як іменники ще в XII ст., тобто в перших пам'ятниках французької письменності, дати другої половини не зареєстровані зовсім, але такі іменники як: *le penser, le parler, le devenir* дуже часто зустрічаються у працях сучасних французьких авторів Піро, Міттерана, Гревіса. Крім того, досить цікаво з'ясувати причини появи нових слів при вже існуючих, але утворених морфологічним способом, адже поява нового слова обумовлена вимогами взаємного спілкування.

Субстантивовані дієслова не завжди означають наслідок, результат діяльності предмета або назву дії, як це буде видно з подальшого викладання матеріалу.

Серед дієслів, що вживаються у функції іменника, можна виділити декілька груп: ті, що становлять близько однієї третини субстантивованих дієслів: *déjeuner, goûter, souper, vivre, baiser, manger, boire, repentir, sourire, souvenir* тобто чотирнадцять дієслів, сім з яких належать до однієї і тієї ж сфери уявлень, тобто харчування: дієслова *déjeuner, dîner* — від народного латинського *compre le jeune* із змістом перервати голодування мали основу *disn* з нез'ясованим *-i-* і при прогресуючому віддаленні часу обіду до вечора, у зв'язку із змінами звичками, набули значення *le petit déjeuner* — перший сніданок при підйомі, *le déjeuner* — друге харчування серед дня, *le dîner* — обід близько сьомої вечора; *le souper* — під час вечірки або після виходу з театру.

Дієслово від народного слова *manger* (власне, жувати) не мало ознаки віднесеності їжі до визначеного часу. Субстантивуючись, це дієслово включило в свій об'єм усі зазначені значення слів *déjeuner, dîner* і т. д. і стало означати все їстівне, а субстантивоване дієслово *le boire* — різні напої. Оскільки їжа є джерелом життя, то за суміжністю поняття *les vivres* — набули значення — їстівні запаси, продовольство. Слово *le manger* не



zareestrowano zovсім v etimologičnih slovnikah A. Dosa i O. Blok. Sudyachi z bajok Lafontena, voно vživaloś v XVII st. «J'ai des fruits, j'ai du lait: ce n'est peut-être pas de nos seigneurs les ours le manger ordinaire, mais j'offre ce que j'ai» [11, c. 218] — фрукти є у мене, молоко, можливо, це незвичайна їда для наших панів ведмедів, але я пропоную, що маю.

Слово *le vivre* за словником А. Доза відоме з XII ст. і ввійшло до фразеологічного вислову: *le vivre et le couvert* — кров і їда. До інших субстантивованих дієслів цієї групи, що є наслідком діяльності предмета, належать: *le baiser* XII ст. — поцілунок; *le coucher* (дата не zareestrowana) — йти спати, захід сонця; *le lever* (XI ст.) — підйом, схід сонця; *le rire* (XIII ст.) — сміх; *le repentir* (XII ст.) — каяття; *le sourire* (XV ст.) — посмішка; *le souvenir* — спогад. Дієслова руху у функції іменників є назвами дії, її опредмечення. *L'aller* — ходьба, їзда від дієслова *aller* (VIII ст.) не має дати реєстрації в етимологічних словниках, отже пересуватися будь-яким способом. Дієслово *aller*, маючи велике число значень як повнозначне слово і виступаючи в ролі допоміжного дієслова, для утворення складних часів (*futur immédiat*) при субстантивації зводить усе коло своїх значень до одного основного: ходіння, їзда, рейс. *L'aller et le retour* проїзд туди і назад є стійким сполученням, точно так, як і вислів *au pis aller* — у гіршому випадку; як спортивний термін; *l'aller* вживається також із значенням перше коло змагань на першість. *Le marcher* — від дієслова *marcher* (XII ст.) — крокувати, ступати — субстантивуючись, збирає своє значення «ходьба пішком», але як назва дії не zareestrowana в етимологічних словниках. Зустрічається часто в XVII ст. у байках Лафонтена.

«...quand la cause du marcher et du mouvement, quand les esprits, les sentiment, quand tout faillit toi». — «Адже у тебе немає основи ні для ходіння, ні для руху, тобі не вистачить ні розуму, ні почуттів...» [11, c. 34].

Ці дієслова являють собою опредмечення діяльності, назву дії. Субстантивоване дієслово *penser* розглядалось довгий час як штучний стилістичний засіб. У виданні байок Лафонтена (Garnier Freres, Paris) є примітка, що письменник Ла Брюєр жалкував про те, що старим словом *le penser* замінили слово *la pensée* — думка, яке означає те ж поняття. Цікаво відзначити, що в словнику К. А. Ганшиної [4, c. 617] немає субстантивованого інфінітиву *le penser*, тоді, як у виданні французько-російського словника [5, c. 622] іменник *le penser* також як *la pensée* мають однакові значення думки, міркування, мислення.

Словник Larousse дає визначення слова *pensée* як здатність порівнювати, комбінувати і вивчати думки і *le penser* як слово, яке вживається в поезії. У байці Лафонтена «...que j'ai toujours hai les pensers du vulgaire», — «...як я ненавидів завжди рядове мислення» [11, c. 141].



Le parler (XII ст.) — «говір» часто зустрічається в етимологічних словниках Доза і Блок, напр., «Tous les parlers gallo-romains conservent encore «souper» au sens ancien» [9, с. 602].

Усі галло-романські говори зберігають ще слово «вечеря» із колишнім значенням. Цікаво, що в словнику лінгвістичних термінів О. С. Ахманової є термін «говоріння» у відповідності із словом parole-говір, яке, за словником Д. Н. Ушакова, означає місцеве наріччя. Le dire — субстантивований інфінітив, зареєстрований у XV ст., означає свідчення, заяву; зустрічається часто у наш час, напр., «Une série d'exercices à faire trois heures par semaine, permet, selon ses dires à un septagenaire dese sentir trente ans de moins — «Ряд вправ на тиждень дозволяє, за його заявою, сімдесятирічному почувати себе на 30 років молодше» [13, с. 5].

Слово dire було в ужитку у Лафонтена [11, с. 117] «J'en reviens à mon dire». Le bien dire у Боссіє має зміст красномовності. Le devenir — становлення, цей іменник не зареєстрований етимологічними словниками. Дієслово devenir запозичене з народної латини у XII ст. Le devenir-mouvement progressif par lequel les choses se transforment — прогресуючий рух, завдяки якому перетворюються речі, явища. Моріс Гревіс говорить, що писемна мова, на яку, між іншим, діє мова розмовна, перебуває у вічному становленні, цього не стане заперечувати будь-який сучасний граматист. «Que la langue écrite qu'influence d'ailleurs la langue parlée, soit en perpétuel devenir nul grammairien n'en disconviendra» [14, с. 17].

Безперечно, цей субстантивований інфінітив є назвою дії, опредмеченням процесу становлення. Що ж до дієслів pouvoir, devoir, то Шарль Баллі вважає, що «французький інфінітив субстантивується нелегко, а якщо це відбувається, то таке утворення дуже швидко набуває значення звичайної назви дії (le pouvoir — влада, le devoir — обов'язок) [2, с. 56].

Дієслово savoir, субстантивоване в XII ст. із значенням знання, вченості, є також назвою дії, яка підсумовує діяльність дієслова пізнавати. Це дієслово утворило складні слова, назви понять одержаних в результаті зрощення двох дієслів: le savoir faire — уміння, спритність; savoir vivre (1665 р.) — уміння жити.

Le vouloir — інфінітив, субстантивований у XII ст., із значенням дії волі, наміру, умислу. У XVII ст. зустрічається у байках Лафонтена: «Ce chat au minois hypocrite contre toute sa parenté d'un mauvais vouloir est porté». — «Цей кіт з ліцемірною мордочкою проти всієї своєї рідні затаїв злий намір» [11, с. 119].

Le toucher — дотик, одне із п'яти почуттів, яким при прямому зіткненні деяких органів впізнають форму і зовнішній стан тіл. Крім назви дії, цей субстантивований інфінітив означає манеру дотикання до музичного інструменту при грі на ньому.

L'user — вживання, зношування (спрацювання), тривалість користування. Як субстантивований інфінітив це дієслово



не зареєстроване в етимологічних словниках та й в словниках Літтре: *étouffe d'un bon user* — міцна, добротна тканина.

Le lancer — кидання, метання; дієслово зареєстроване в XII ст., але як назва дії не включене до етимологічного словника. Це дієслово дало два іменники: *le lancer* — субстантивованій інфінітив кидання, метання; *la lancée* — кидок, ривок; *le lancement* — запуск супутника. «N. Chilova a établi un nouveau record mondial au lancer du poids». «Н. Шилова установила новий світовий рекорд із штовхання ядра — 20 м. 43 см.» [12, с. 16].

До групи субстантивованих інфінітивів (*pouvoir, devoir, savoir, vouloir, user, lancer, penser, parler, dire, devenir*) відносяться також ще два — *le toucher* і *le faire*, що мають особливість, яка полягає в тому, що діяльність предмета при субстантивації дієслів відбувається додатковою ознакою, яка її характеризує. *Le faire* — інфінітив у функції іменника не зазначений зовсім у французьких етимологічних словниках, а в словниках Лярусс визначається так: *le faire-maniere de peindre, de graver, particulière à chaque artiste. Le faire de Mickel Ange, de Raphaël* — майстерність, манера писати фарбами, гравірувати, властива будь-якому артистові. Що ж до іменника *le toucher* — сприймання, *au toucher* — на дотик, то, незазначене у словниках А. Доза, воно фігурує в етимологічному словникові О. Блок і Вартбург [8, с. 640] і як іменник віднесене до 1226 р. У музиці *туше* — манера дотикання до музичного інструменту, яка впливає на характер звучання. У сучасних словниках Лярусса це визначається як манера при на деяких інструментах (блискуче *туше*, м'яке *туше*). У словнику Д. Ушакова [7] *туше* — спортивний термін, означає у французькій боротьбі дотик лопаток борця до землі як момент поразки. У французько-російському словникові К. А. Ганшиної [5, с. 840] такого терміну немає.

Два дієслова *être* і *avoir*, маючи велике коло значень в різних словосполученнях і виступаючи як допоміжні дієслова при утворенні складних часів, при субстантивації дали крім абстрактних, значення буття: *être* і *avoir* — володіння, мають також конкретні *l'être* — жива істота як втілення буття, а за дієсловом мати — *les avoirs* — цінні папери, капіталовкладення.

Є ще 4 субстантивованих дієслова, які перенесли значення на виконавця дії. Це *herbager, reporter, supporter, écailler*. *Herbager* — виганяти на підніжний корм; *l'herbager* — відгодовувальник тварин; *Reporter* — робити рапорт, перенос суми на нову сторінку (бух.).

*Le reporter* — газетний співробітник, який постачає інформацію про події у місцевому житті. *Supporter* — терпіти, переносити; *le supporter* — болільник.

*Ecailler* — чистити устриці; *l'écailler* — устричник, устричника.



Є 2 субстантивованих інфінітиви, які виступають в особливій синтаксичній конструкції у функції приєднаної структури *au sortir de l'hiver* — у кінці зими, на провесні і вислів *au revoir* до побачення. *Le revoir* — побачення, не вживається, маючи синоніми *a la revoyure* або ж *rendez-vous* побачення, зустріч. «*Au sortir d'un terrier 2 chiens aux pieds habiles*» — При виході із нори 2 собаки із проворними ногами (*Le Chat et le Renard, La Fontaine*). «*Les ministres ne reçoivent que sur les rendez-vous*». — Міністри приймають тільки на зустрічах [6, с. 93].

На основі викладеного матеріалу можна зробити такі висновки: спосіб словоутворення шляхом вживання інфінітивів у функції іменників не може вважатися цілком закінченим, мертвим процесом: 13 дієслів, тобто третина з 40 дієслів, не зареєстрована в етимологічних словниках, отже вони могли бути утвореними після XVI ст.

*Le lancer, le supporter, le reporter* є утвореннями XX ст., породженими розвитком фізкультури, спорту і преси, що набули широкого розповсюдження. Деякі субстантивовані інфінітиви проявили прагнення розвинути своє значення морфологічним шляхом: *le déboire* — розчарування, *le pougboire* — чайові, *les pougparlers* — переговори або ж складанням інфінітивів, напр., *le laisser-faire* — непротивлення, потурання; *le laisser-aller* — недбалство (1786), недбалість, розпущеність; *le laisser-passer* — пропуск (1675).

Значення інфінітивів у функції іменників не обмежується лише наслідком дії, але багато з них є іменами дії, причому деякі з них набувають особливих ознак, характеризуючих діяльність предмета. Можна назвати деякі субстантивовані інфінітиви, які, означаючи суцього абстрактні поняття, служать назвами конкретних предметів і живих істот (*L'être, les avoirs*). І, нарешті, багато письменників останніх трьох століть епізодично вживають різні дієслова, що означають процес як особливий стильовий прийом: «*Il préférerait l'être au paraître*» [16, с. 74].

## ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. М., «Сов. энциклопедия», 1966. 607 с.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. М., Изд-во иностр. лит., 1955. 297 с.
3. Богомолова О. И. Современный французский язык. М., Изд-во лит. на иностр. яз., 1948. 428 с.
4. Ганшина К. А. Французско-русский язык. М., ГИС, 1939. 686 с.
5. Ганшина К. А. Французско-русский словарь. М., «Сов. энциклопедия», 1971. 911 с.
6. Илия Л. И. Синтаксис современного французского языка. М., Изд-во лит. на иностр. яз., 1962. 93 с.
7. Толковый словарь русского языка. В 4-х т. Под ред. проф. Д. Н. Ушакова. М., 1934—1940.
8. Bloch et von Watrbourg. Dictionnaire étymologique de la langue française. Paris, Presses universitaires de France. 1968. 632 p.



9. Dauzat A. Dictionnaire étymologique de la langue française. Paris. Libr. Larousse, 1938, XXXVII, 824 p.
10. Grevisse M. Le bon usage. Paris, Hatier, 1964, 1194 p.
11. La Fontaine. Fables choisies, Paris. Garnier Frères. 1936. 342 p.
12. Les Nouvelles de Moscou, 1970, 12 janvier.
13. Les Nouvelles de Moscou, 1970, 19 janvier.
14. Mitterand A. Les mots français. Paris. Presses univers. 1965. 126 p.
15. Voltaire. Zadig. M., Изд-во лит. в иностр. яз., 1948. 119 p.

*І. В. ГАВРИЛЬЧЕНКО, О. Д. ЦИРКОВИЧ*

### **ДО ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ВЕРЛІБРА**

Оскільки верлібр стає дедалі все більш розповсюдженою формою віршу у зарубіжній поезії, проблема його перекладу набуває особливої гостроти. Розв'язуючи цю задачу емпірично, радянські перекладачі вже познайомили читача з творчістю таких поетів-верлібристів, як У. Уйтмен, К. Сендберг, Л. Х'юз, П. Елюар, П. Неруда, Н. Хікмет, Т. Ружевич і багатьох інших. Отже, наспіла нагальна потреба ліквідувати відставання теорії від практики, підсумувати та узагальнити накопичений досвід та, виявивши простежувані закономірності, визначити критерії адекватності перекладу.

Представляється доцільним порівняльний аналіз оригіналу та його перекладів, виконаних різними перекладачами, а також послідовних варіантів перекладу, виконаних одним перекладачем.

Розглянемо деякі особливості перекладів верлібру У. Уйтмена «Beat! Beat! Drums!», зроблених К. Бальмонтом (1911), М. Зенкевичем (1954) та чотирьох варіантів перекладу К. Чуковського (1932, 1944, 1955, 1969).

Аналіз тексту оригіналу, що являє собою перший етап процесу перекладу [1], нами умисно звужений, бо ми не ставили собі за мету оцінку передачі загально-поетичних цінностей, оскільки всі перекладачі намагалися зберегти ідею, образну будову та стилістику оригіналу. Безперечно, у різних перекладах є деяка різниця у емоціонально-стилістичному забарвленні, але, оскільки об'єктом дослідження є специфіка перекладу верлібру, аналізу підлягає передача суто специфічних структурних компонентів.

Ритмічні закономірності верлібру організуються всередині кожного твору. Виникає закономірність не надособова, не поза-контекстна, а внутрішня, індивідуальна, характерна для кожного даного твору як художньої цінності.

Згідно до класифікації О. Жовтиса [3], «Beat! Beat! Drums!» являє собою «неправильний» верлібр, оскільки в ньому присутня наскрізна міра повтору — синтаксичний паралелізм, що появляється не лише у кореспондуючих рядках, а й в одному рядку (так, рядки 9, 12, 13, 16, 17 та 21 складаються з двох паралельних конструкцій, що з них перша коротша за другу).



У ряді випадків синтаксичні повтори підсилюються повторами ритмічними, напр., «Beat! beat! drums! — Blow! bugles! blow!» повтором слів та словосполучень — у 9-му рядку — «over the», у 17-му — «mind not the...»: у 3-му та 4-му рядках анафорою «into the solemn... — into the school...» і, нарешті, повтором звуковим — у 1, 8 та 15 рядках — звук «b»; у 3 та 4-му — «s» та «sk» та ін.

Наявність ряду особливостей, характерних для даного твору (сюди можна віднести й повтор на морфемному рівні всередині рядка, що є організуючим у 1-й та 2-й строфах, напр. «bridegroom — bride» у 5-му рядку, «peaceful — peace» у 6-му, «sleepers — sleep» у 10-му), обумовлюють своєрідний ритміко-інтонаційний рисунок твору.

Дуже цікавий інтонаційний рисунок вірша. Перший рядок складається з трьох коротких інтонаційних імпульсів, другий — з трьох дещо довших. У другому рядку питальна інтонація дуже змінює інтонаційний лад. Якщо у 10, 11 та 12 рядках ми бачимо короткі питальні речення, то 13-й рядок, завдяки плавності інтонаційної хвилі, обумовленої довжиною рядка, інтонаційно «підноситься» над усією строфою (це «піднесення» починається з 10-го рядка). Це створює передумову для 14-го рядка, де більш стислий інтонаційний імпульс робить його енергійнішим; до речі, енергійним є і словник цього рядка: «rattle», «whirl», «shrill».

Знаменно, що всі перекладачі (за винятком К. Бальмонта) зберігають форму верлібра і синтаксичний паралелізм як характерну рису даного типу верлібра. Всі перекладачі намагалися так чи інакше передати багаті звукові повтори оригіналу (так, повтор звукосполучення «sk» у 3-му та 4-му рядках оригіналу передається повтором звука «р» (у М. Зенкевича — «у») та звука «ш» у 4-му рядку. Лише К. Чуковський у 4-му рядку спромігся зберегти повтор звукосполучення «шк». Дуже виразний у цьому творі повтор на морфемному рівні найповніше вдалося зберегти К. Чуковському у 1-му варіанті<sup>1</sup> — «жениха от невесты прочь, чтобы не смел женихаться...»<sup>2</sup>; «Не торговать, торгаша...» (1, 12), «Что? Говоруны говорят и хочет запеть певец?» (11, 10), «Что? Постланы постели...» (111, 16), «Не время мирному пахарю мирно пахать...».

У всіх перекладах передано повтор слів, словосполучень та рядків. Щодо ритміко-інтонаційного ладу вірша, в цілому всі перекладачі передали його вірно (за винятком К. Бальмонта, який увібгав вільного вірша У. Уйтмена у рамки гекзаметра), хоча і є в перекладах окремі недоліки (так, ніхто з перекладачів не спромігся передати внутрішню риму 2-го рядка, що є в даному разі сильним модулятором ритму). Тут можливий такий варіант: «В оконные щели — и в двери — врывайтесь, чтоб стек-

<sup>1</sup> Для зручності надалі у дужках позначається варіант та порядковий номер рядків. Варіант 1932 року позначено I, 1944 — II, 1955 — III, 1969 — IV.

<sup>2</sup> На жаль, це слово змінює стилістичне забарвлення рядка.



ла звенели» (пер. О. Ц.). У цьому варіанті зберігається розбивка на три ритмічних імпульса, а також внутрішня рима.

Намагаючись передати специфіку інтонації, побудовану на повторі паралельних синтаксичних конструкцій всередині рядка, перекладачі все ж таки не передали у другому рядку дуже цікаву анафору, яка «захоплює» звук на початку другого слова, що її можна відтворити способом компенсації у 9-му рядку: «Над суетою городов — над сутолокой и грохотом улиц» (пер. О. Ц.).

На жаль, перекладачі не передають наростання питальної інтонації у другій строфі — хоча взагалі інтонаційний рисунок оригіналу найточніше передано у четвертому варіанті перекладу К. Чуковського.

Наявність чотирьох варіантів перекладу твору, до якого перекладач послідовно звертався на протязі 37 років, дозволяє простежити роботу його на четвертому етапі — етапі критичного розгляду та редагування свого власного перекладу.

Так, К. Чуковський вносить деякі зміни до інтонаційної структури другої строфи, покращує звукопис 14-го рядка, усуваючи зайві «же» і «ще», усуває деякі стилістичні недоліки («женихаться», «барышничать») та деякі смислові (змістові) неточності. Ці зміни свідчать про зростання майстерності перекладача і про підвищення вимогливості до своєї роботи.

В цілому ж переклад М. Зенкевича та IV варіант перекладу К. Чуковського можна вважати за вдалий, що є доказом зростання майстерності радянської школи перекладу.

Результати аналізу перекладів «Beat! Beat! Drums!», а також інших творів американських та французьких поетів, яких ми не розглядаємо у даній статті, дозволяють зробити висновки:

1. При перекладі верлібру необхідно **зберігати жанрові та індивідуальні особливості** оригіналу, тобто — перекладати його саме тим типом верлібра, до якого належить оригінал.

2. У процесі перекладу можливі такі трансформації:

а) **заміни й компенсації прийомів**, що не є визначальними для специфіки верлібра;

б) **заміни мір повтору** при умові збереження визначальної ознаки верлібру — варіювання мір повтору;

в) **функціональні заміни** при умові додержування норм даного типу верлібра, при чому у «неправильному» верлібрі видається можливою заміна домінуючої міри повтору;

г) **заміни міри повтору** проводяться, головним чином, на **одному рівні** — тобто на рівні звука, слова, словосполучення, фрази, рядка, тощо — напр., при **звуковому** повторі можлива заміна повторюваного звука — тобто, одиниці повтору — самий же повтор лишається на тому ж звуковому рівні.



1. Жовтис А. И. Границы свободного стиха. — Вопросы литературы, 1966, № 5, с. 105—124.
2. Коптилов В. Н. Этапы работы переводчика. — В сб.: «Вопросы художественного перевода». М., «Худ. лит.», 1971, с. 148—167.
3. Уолт Уитмен. Побег травы. Пб «Скорпион», 1911, с. 216.
4. Уолт Уитмен. Избранные стихотворения. М.—Л., «Худ. лит.», 1932, с. 128.
5. Уолт Уитмен. Избранные стихотворения. М., Гослитиздат, 1944. 214 с.
6. Уолт Уитмен. Избранное. М., Гослитиздат, 1954. 307 с.
7. Уолт Уитмен. Из книги «Листья травы». Стихи и поэмы. М., Гослитиздат, 1955. 72 с.
8. Чуковский К. И. Мой Уитмен. М., «Прогресс», 1969. 304 с.
9. Whitman, Walt. Leaves of Grass, Moscow, Cooperative Publishing Society of Foreign Workers in the USSR, 1936. 558 p.

Т. Я. ДАНИЛЕНКО

### СИНТАКСИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТРУКТУР ТИПУ to be hopeful — to be usable

У своїх попередніх статтях [1; 2] ми робили спробу показати специфіку внутрішньосистемних зв'язків між структурами, що включають дієслово «to be» та прикметник з відповідними однокореневими дієсловами, напр., I doubt — I am doubtful, He fears that... He is fearful that... This rule can be used — This rule is usable.

У цій статті такі семантико-синтаксичні утворення досліджуватимуться з точки зору їх синтаксичної характеристики. Слід передусім визначити принцип синтаксичного моделювання, який буде покладено в основу опису. При аналізі ми спираємося на усталену в мовознавстві модель членів речення з рядом істотних модифікацій, розроблених вітчизняними та зарубіжними авторами.

Аналізуючи функцію прикладників-носіїв основного лексичного значення досліджуваних структур, доходимо висновку, що для них домінуючою є функція предикативного компонента до дієслова «to be». Дослідження, виконане на значному за обсягом матеріалі, дає нам підставу на таке ствердження.

Ми виходимо з тієї синтаксичної концепції, яка не визнає складеного присудка (to be), вважаючи, що фінітне дієслово — носій основних структурних компонентів предикативності-модальності, а в ряді випадків й особи, за структурно-синтаксичною точкою зору є присудком, незалежно від того, який семантичний характер дієслова, — чи є воно повнозначним (Tom has come), напівповнозначним (Tom is a student, Tom has to come), або суто структурним синтаксичним компонентом (Did Tom come), a student and to come — розглядаються як предикативні члени — другорядні члени речення. При цьому вони можуть приєднуватися й до неособових дієслів, зберігаючи свою синтак-



сичну якість, пор.: being a student, having to come.

Так структури, що аналізуються, виконують:

а) функцію предикативного члена до вторичного предиката у нексусі — He had not compelled her **to be watchful** on her guard (J. Galsworthy).

б) функцію предикативного члена до прямого додатка — She had rather, perhaps, that he would have said at once that did not choose **to be** communicative (Dickens).

в) функцію предикативного члена до означення — He has repeatedly surprised his readers by (the rigour of his treatment and) his disregard of the obligation to be **comprehensive** (English Language Teaching).

У розглядуваних структурах дієслово, як норма, є напівповнозначним присудком, хоч можливе й інше використання дієслова, тоді як прикметник виступає предикативним членом.

Якщо для звичайних прикметників, що не мають дієслівної основи, співвідношення атрибутивної і предикативної функцій визначається як 73% до 27%, то для членів розглядуваних конструкцій як 38% до 62%. Здатність до предикативного використання взагалі є властивістю прикметника, але для лексичних одиниць, які цікавлять нас, **ця функція — основна**. До того ж, у предикативній функції вони можуть набути особливого значення порівняно із значенням цих прикметників в атрибутивній функції. Слід відзначити також і ту обставину, що функція предикативного члена при присудковій «to be» характерна для прикметників даних структур незалежно від функціонального стилю.

Поряд з основною функцією треба відзначити й інші синтаксичні можливості цих «супутників» дієслів, які дають нам ґрунт для твердження про їх синтаксичну різнобічність.

Так, прикметник може виступати у функції відокремленого означення з конотацією причини й імпліцитним предикативним значенням —

Still doubtful whether she was in a trap, Letitia whispered to her father of the privacy and comforts of his home (Meredith).

Синтаксичні зв'язки структур типу «to be forgetful — to be forgettable» у реченні дуже різноманітні. Вони представлені так: а) лівосторонні зв'язки; б) інпозитивні зв'язки; в) правосторонні зв'язки.

До лівосторонніх належать зв'язки з іменниками або займенниками різних типів. Причому і перша і друга частини мови виступають у всій різноманітності. Напр., власні іменники у реченнях: England centre-half **Roy Mc. Farland** is still doubtful with a groin strain (Morning Star). **Richard** was particularly mindful of their first meeting (Holt).

Загальні іменники, що вживаються як підмети, при досліджуваних структурах можуть виражати конкретні одиничні предмети, речовини, абстрактні поняття:



а) конкретні поняття —

The landlords should be responsible for the misses of their property (Morning Star).

б) абстрактні поняття —

The magnification is dependent on the phase margin alone (Journal of the Franklin Institute).

в) матеріальні поняття —

Fruits are gettable at the shops (Morning Star).

Із займенників найширше подаються особові:

Напр.: I am doubtful of his arrival (P. Howard).

You should be answerable for it (Bronte).

He is hopeful of his future (V. Hornby).

Як зазначено вище, головною функцією прикметників у досліджуваних структурах є функція предикатива при фінитній формі дієслова «to be». Отже, вони безпосередньо поєднані із зв'язкою і посередньо — з підметом.

Перевіряючи, чи існує залежність між вказаними структурами і характером підмета, ми проаналізували члени речення — підмети, які зустрічаються тоді, коли група присудка включає структури типів А (структури, співвіднесені з дієсловом дійсного стану) і В (структури, співвіднесені з дієсловом пасивного стану).

Підмети ми розподілили на повнозначні і структурні, у межах першого поділу підмети розрізнялися як такі, що означають особу-не особу. У групі А, де структури синонімічні дієсловам дійсного стану, спостерігаємо таке: ці утворення поєднуються в реченні з повнозначними підметами. У 73,2% випадків підмети означають особу, а в 27,8% випадків — не особу. I am doubtful of his honesty (I doubt his honesty) (H. Wells).

He was mindful of etiquette (He minded etiquette) (W. Somerset Maugham).

Аналіз наведених вище прикладів переконує, що характер підмета посилює вирішувальну здатність контексту при визначенні внутрішньої природи моделі VI+A<sub>v</sub>. Так, у разі, коли підмет є повнозначним, структури, аналізовані в даній праці, виражають певний процес і трансформуються у відповідні дієслова, синонімічні до них.

При структурному підметові, представленому десемантезованим it, значення процесуальності приглушено, а синонімії з дієсловом немає.

It is doubtful if that will happen (Morning Star).

It is fearful that any closures would lead to a complete coal-field death (Journal of the Chemical Society).

Таким чином, у групі А намічаються дві підгрупи:

1) структури двоїстотного плану, що вживаються переважно з повнозначними підметами, що означають особу, і частково з підметами, що означають не особу;



2) структури однопланові, котрі зустрічаються тільки з підметами, що означають не особу. До таких структур слід віднести: to be illustrative, to be usable, to be advisable, to be indicative, to be informative, to be instructive, etc.

Характеристика структур групи В одноманітніша. Вона наочно демонструє значну перевагу структур, які вживаються у функції предикативного члена при дієслові «to be» з підметами, які означають не особу. Це явище засвідчено в 94,6% випадків, тоді як присутність підмета, що означає особу, в таких утвореннях виявлена у 5,4% випадків. Напр., The argument was unanswerable (The argument could not be answered) (J. Cronin). May is usable with present and with future reference. (May can be used with present and with future reference). (English Language Teaching).

Імпозитивні синтаксичні зв'язки аналізованих моделей лімітовані вживанням прислівників, які характеризують процес. Переважно це якісні прислівники, а також прислівники часу і ступеня. До таких, що найчастіше вживаються, слід віднести: usually, often, normally, happily, equally, sufficiently, successfully, significantly, strongly, moderately, readily, entirely, particularly. Напр.: The formation of Compounds is **particularly** suggestive (Journal of the Chemical Society). Japanese learners are **often** not so helpful as they should be (English Language Teaching).

Правосторонні зв'язки подані найрізноманітніше. Тут ми знаходимо:

а) прийменник, Such a system is representative of many cases of practical interest (Journal of the Franklin Institute).

б) прикметник, що виконує функцію однорідного члена речення, з прикметником — головним смисловим компонентом розглядуваних структур. Це дає можливість поєднання елементів з процесуальним і суто якісним значенням. A good classroom test is reliable, fair and unspeoded (Measuring Educational System).

в) різнорідні підрядні речення, The child was apprehensive that she might be in the way (Dickens).

He was doubtful whether she was in her apartment (V. Holt).

г) інфінітивні, It would seem **preferable** to teach this pattern (English Language Teaching).

е) можлива відсутність будь-якого правостороннього синтаксичного зв'язку. For most tests no good statistical measure of validity is obtainable. (Measuring Educational System).

Аналізуючи синтаксичні зв'язки «супутників» дієслів у реченні, вирізняємо дві обставини, які, на нашу думку, вказують на спільність до дієслова досліджуваних структур. По-перше, різноманітність правосторонніх зв'язків, що є невід'ємною ха-



рактеристикою дієслова як частини мови, й по-друге, це так само важливо, — здатність приєднувати **якісні** прислівники (особливість не характерна для прикметників). Той факт, що в основному ці структури визначаються якісними прислівниками, є знаменним, бо саме вони, як правило, супроводжують дієслова на відміну від кількісних прислівників, для котрих характерні зв'язки і з дієсловами, і з прикметниками. Ця вибіркова здатність якісних прислівників ще раз дає нам право підкреслити близькість аналізованих структур до дієслів.

Становить інтерес також той факт, що прикметники у даних структурах «наслідують» вживання прийменників, які супроводжують однокореневі дієслова, напр.:

to depend on — to be dependent on,  
to laugh at — to be laughable at,  
to insist on — to be insistent on,  
to respond for — to be responsible for,  
to refer to — to be referable to,  
to account for — to be accountable for,  
to impress on — to be impressionable on,  
to obtain from — to be obtainable from.

Напр.: It entirely depends upon him. He is fully dependent upon her (Hornby).

Таким чином, характер синтаксичного вживання структур типу «to be hopeful», їх дистрибуція свідчать про певну подібність до дієслова, про їх належність до структур з процесуальним значенням, існуючих навколо дієслова.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Даниленко Т. Й. До проблеми статусу структур типу «to be hopeful». — Вісник ХДУ. Іноземні мови. Вип. 7, 1974, с. 38—42.
2. Даниленко Т. Й. Про деякі синоніми дієслів у сучасній англійській мові. (До проблеми структур типу «to be hopeful») — Вісник ХДУ. Іноземні мови. Вип. 6, 1973, с. 22—26.
3. Khaïmovich B. S., Rogovskaya B. I. A Course in English Grammar. M., 1967. 297 p.

А. І. ДОРОДНИХ

#### SHALL/WILL, SHOULD/WOULD В РЕГІОНАЛЬНИХ ВАРІАНТАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Ця робота є лише фрагментом дослідження, присвяченого варіантності вираження деяких модальних значень в ареалах англійської мови. Для зручності описування ці варіанти розглядають у межах граматико-лексичного поля модальності [2]. Внаслідок невеликого обсягу статті, ми змушені обмежитися граматичними і лексико-граматичними засобами вираження модальності.



Досі порівнювалися граматичні системи лише двох національних варіантів англійської літературної мови АЕ і ВЕ [12]. Г. О. Орлов у своїй дисертації [7] не розглядає граматичних особливостей англійської мови в Австралії. За 150 років відносно самостійного розвитку австралійський регіональний варіант, мабуть, не набув граматичних рис, які б чітко відрізняли його від ВЕ. Через це дослідження, побудоване на основі наявності чи відсутності якогось явища, очевидно, не дасть цікавих наслідків. Плодотворнішою нам здається ідея О. Д. Швейцера про вивчення відносних протиставлень, тобто протиставлень за ознакою вживаності або частотності будь-якого явища [11, с. 25].

Крім того, ми вважаємо за необхідне враховувати відмінність між письмовим і усним різновидами літературної мови, бо попередні дослідження вказують на досить істотну інколи різницю між наборами варіантів у цих двох різновидах англійської мови. Так, багато авторів, які орієнтуються на письмову норму, вказують, що I suggest that he go частіше вживається в АЕ, а I suggest that he should go в ВЕ. Ч. Барбер згадує ще одну форму goes [13, с. 135], але її місце в ВЕ він не визначає. Опитування інформантів, проведене нами, показало, що в усному різновиді англійської мови існує локально маркований варіант I suggest he goes, характерний в основному для ВЕ і рідко вживаний в інших регіональних варіантах. Згадувані раніше go та should go значно просунулися по шляху взаємного проникнення.

Переходимо безпосередньо до викладу матеріалу про shall-will, should-would. На перший погляд включення shall-will, котрі вважаються допоміжними дієсловами майбутнього часу, до сфери дослідження засобів вираження модальних значень, може здатися дивним. Але, по-перше, індикатив входить до поля модальності; по-друге, форми майбутнього часу входять до мікрополя припущення [2, с. 9]; по-третє, значна група лінгвістів не погоджується з тим, що shall-will можуть виражати чисте значення «майбутнього» [16; 3; 20; 17]. На думку багатьох лінгвістів (а в радянській англістиці ця точка зору переважає) shall-will є допоміжними [9; 10]. При цьому більшість теоретичних граматик і практичних посібників, як і раніше, виходять з того, що в ВЕ у першій особі частіше зустрічається допоміжне дієслово shall. Сучасні англійські граматисти не наполягають на вживанні shall [15]. Правда, неясно, на яку мову, усну чи письмову, орієнтуються, напр. Ч. Барбер і Р. Клоз [13; 15]. А таке розмежування необхідне, якщо виходити з реального існування відмінних одна від одної норм, письмової і розмовної [8, с. 84; 4].

Ми включили до анкети кілька запитань, які потребують відповідей відносно майбутніх дій інформантів. Коли вживалася стягнута форма 'll, інформантів просили її розшифрувати. Нерозшифровані стягнуті форми не враховувалися, бо питання про розшифровку стягнутих форм залишається спірним [14; 1, с. 98;



5, с. 123]. Цікаво однак таке — з восьми інформантів при вихідній конструкції I shall do it сім (один не виконав операцію) трансформували її в розділове запитання: I shall do it, shan't I?

Серед шести інформантів, які одержали вихідну конструкцію I'll do it..., п'ять вжили у другій частині розділового запитання won't, а один—shan't. Хоч обмежена кількість інформантів не дає підстави для якихось певних висновків, все ж мабуть не слід пов'язувати 'll з відносними частотами shall-will. Проаналізуємо відповіді інформантів. У різний час різним інформантам було дано по два запитання.

a1) What will you do if you find yourself on the wrong road?

b1) What time will you be leaving tomorrow?

a2) How many miles will you have travelled by the end of your tour?

b2) What will you be doing this time tomorrow?

Таблиця 1 показує розподіл shall-will в абсолютних частотах і частках. За формулою

$$S_d = \sqrt{\frac{P_1 Q_1}{N_1} + \frac{P_2 Q_2}{N_2}}$$

знаходимо квадратичне відхилення порівнюваних часток. У випадку a2 воно більше як утричі менше різниці часток shall в AE і BE (американському і англійському варіантах), а також в BE і новозеландському варіанті. У випадку b1 квадратичне відхилення приблизно в 2,6 раза менше різниці часток shall в BE і AuE (австралійському варіанті), а також в BE і NZE. Це дає підстави стверджувати, що різниця часток у випадку a1 є надто великою, щоб ігнорувати її. В b1, можливо, вона й не закономірна. Відповіді австралійців і новозеландців не схожі на решту, мабуть, ще й тому, що серед них менше було студентів чи випускників вузів, ніж серед англійців, американців і канадців. Якщо об'єднати наслідки опитування, той же критерій, тобто відношення квадратичного відхилення до різниці часток [1, с. 38], покаже серйозні розходження між BE і AE, NZE. У решті варіантів розходження можна віднести до випадкових.

Наші висновки помітно відрізняються від наслідків роботи Маулера: квадратичне відхилення в 5,38 раза менше за різницю часток [5, с. 81, 91]. Це зрозуміло, адже метою нашого експерименту було встановити регіональні варіації в усному різновиді англійської мови.

Щоб одержати умовний спосіб з should-would, ми давали інформантам такі запитання:

a) What would you suggest to a foreigner visiting your home town for the first time?

b) What would you suggest to the manager of the camping site if you weren't satisfied with the service?

c) What would you do if...



Сюди віднесено і відповіді інформантів, котрі не сприймали  $a_1$  як реальну умову. Наслідки опитування (табл. 2) свідчать, що різниця між відповідями на  $a$ ,  $b$  і  $c$  не є випадковою. Коли взяти відповіді на  $a$  і  $b$  окремо, то виявиться, що AE, Can. E і NZE істотно відрізняються від BE і AuE.

Відповіді на запитання  $c$  не виявили важливих відмінностей між регіональними варіантами англійської мови. Не існує їх і відносно вживання *should-would* у так званому «майбутньому в минулому». Інформанти одержували установку такого змісту. Припустимо, що вчора вам сказали: «You will see many interesting things in Kharkov». — Скажіть тепер, що вам сказали вчора. Очікувана відповідь: «You told us yesterday that we should-would see...».

Частка *should* у BE невелика. Вона дорівнює  $\approx 0,07$  при 0 в інших регіональних варіантах. Різниця часток в BE і решті регіональних варіантів перевищує квадратичне відхилення в 1,82 раза, що підтверджує гіпотезу про випадковий характер коливань частот (див. табл. 3).

Таблиця 3

| Перша особа         | Англія            |              | США               |           | Канада            |           | Австралія         |           | Нова Зеландія     |           |
|---------------------|-------------------|--------------|-------------------|-----------|-------------------|-----------|-------------------|-----------|-------------------|-----------|
|                     | абсолютна частота | частка       | абсолютна частота | частка    | абсолютна частота | частка    | абсолютна частота | частка    | абсолютна частота | частка    |
| <i>should would</i> | 4,0<br>49,0       | 0,07<br>0,93 | —<br>31,0         | —<br>1,00 | —<br>12,0         | —<br>1,00 | —<br>20,0         | —<br>1,00 | —<br>11,0         | —<br>1,00 |

Одержані нами результати є цікавими в кількох відношеннях. По-перше, відмінність англійської мови в Канаді не настільки велика, щоб відносити її до єдиного Північноамериканського ареалу. По-друге, мабуть не варто говорити про вплив AE на AuE в галузі граматики. Дещо несподіваними є наслідки для NZE. Однак, як говорилося вище, можливо, тут зіграло роль те, що інформанти-новозеландці за соціальним складом відрізняються від тих, що приїхали з Англії, США, Канади.

Ми приєднуємося до думки Г. С. Щура [6, с. 92] про те, що витіснення *shall* є наслідком рідшого вживання *should* у нормах умовного способу, а особливо в «майбутньому минулому». М. Греч, напр., радить уникати вживання *should* у реченнях, де непряма мова передає чисте майбутнє, щоб не плутати *should* в значенні повинності [18]. Г. Тернер [21] також вказує, що *should* в австралійському варіанті англійської мови вживається замість *ought to*. Цілком можливо, якби інформанти мали нижчий освітній рівень, ми б спостерігали менше вживань *should* в AuE, Can. E, AE і BE.



5, с. 123]. Цікаво однак таке — з восьми інформантів при вихідній конструкції I shall do it сім (один не виконав операцію) трансформували її в розділове запитання: I shall do it, shan't I?

Серед шести інформантів, які одержали вихідну конструкцію I'll do it..., п'ять вжили у другій частині розділового запитання won't, а один—shan't. Хоч обмежена кількість інформантів не дає підстави для якихось певних висновків, все ж мабуть не слід пов'язувати 'll з відносними частотами shall-will. Проаналізуємо відповіді інформантів. У різний час різним інформантам було дано по два запитання.

a1) What will you do if you find yourself on the wrong road?

b1) What time will you be leaving tomorrow?

a2) How many miles will you have travelled by the end of your tour?

b2) What will you be doing this time tomorrow?

Таблиця 1 показує розподіл shall-will в абсолютних частотах і частках. За формулою

$$S_d = \sqrt{\frac{P_1 Q_1}{N_1} + \frac{P_2 Q_2}{N_2}}$$

знаходимо квадратичне відхилення порівнюваних часток. У випадку a2 воно більше як утричі менше різниці часток shall в AE і BE (американському і англійському варіантах), а також в BE і новозеландському варіанті. У випадку b1 квадратичне відхилення приблизно в 2,6 раза менше різниці часток shall в BE і AuE (австралійському варіанті), а також в BE і NZE. Це дає підстави стверджувати, що різниця часток у випадку a1 є надто великою, щоб ігнорувати її. В b1, можливо, вона й не законотвірна. Відповіді австралійців і новозеландців не схожі на решту мабуть, ще й тому, що серед них менше було студентів чи випускників вузів, ніж серед англійців, американців і канадців. Якщо об'єднати наслідки опитування, той же критерій, тобто відношення квадратичного відхилення до різниці часток [1, с. 38], покаже серйозні розходження між BE і AE, NZE. У решті варіантів розходження можна віднести до випадкових.

Наші висновки помітно відрізняються від наслідків роботи Маулера: квадратичне відхилення в 5,38 раза менше за різницю часток [5, с. 81, 91]. Це зрозуміло, адже метою нашого експерименту було встановити регіональні варіації в усному різновиді англійської мови.

Щоб одержати умовний спосіб з should-would, ми давали інформантам такі запитання:

a) What would you suggest to a foreigner visiting your home town for the first time?

b) What would you suggest to the manager of the camping site if you weren't satisfied with the service?

c) What would you do if...



Сюди віднесено і відповіді інформантів, котрі не сприймали а<sub>1</sub> як реальну умову. Наслідки опитування (табл. 2) свідчать, що різниця між відповідями на *a*, *b* і *c* не є випадковою. Коли взяти відповіді на *a* і *b* окремо, то виявиться, що AE, Can. E і NZE істотно відрізняються від BE і AuE.

Відповіді на запитання *c* не виявили важливих відмінностей між регіональними варіантами англійської мови. Не існує їх і відносно вживання *should-would* у так званому «майбутньому в минулому». Інформанти одержували установку такого змісту. Припустимо, що вчора вам сказали: «You will see many interesting things in Kharkov». — Скажіть тепер, що вам сказали вчора. Очікувана відповідь: «You told us yesterday that we should-would see....».

Частка *should* у BE невелика. Вона дорівнює  $\approx 0,07$  при 0 в інших регіональних варіантах. Різниця часток в BE і решті регіональних варіантів перевищує квадратичне відхилення в 1,82 раза, що підтверджує гіпотезу про випадковий характер коливань частот (див. табл. 3).

Таблиця 3

| Перша особа   | Англія            |        | США               |        | Канада            |        | Австралія         |        | Нова Зеландія     |        |
|---------------|-------------------|--------|-------------------|--------|-------------------|--------|-------------------|--------|-------------------|--------|
|               | абсолютна частота | частка | абсолютна частота | частка | абсолютна частота | частка | абсолютна частота | частка | абсолютна частота | частка |
| <i>should</i> | 4,0               | 0,07   | —                 | —      | —                 | —      | —                 | —      | —                 | —      |
| <i>would</i>  | 49,0              | 0,93   | 31,0              | 1,00   | 12,0              | 1,00   | 20,0              | 1,00   | 11,0              | 1,00   |

Одержані нами результати є цікавими в кількох відношеннях. По-перше, відмінність англійської мови в Канаді не настільки велика, щоб відносити її до єдиного Північноамериканського ареалу. По-друге, мабуть не варто говорити про вплив AE на AuE в галузі граматики. Дещо несподіваними є наслідки для NZE. Однак, як говорилося вище, можливо, тут зіграло роль те, що інформанти-новозеландці за соціальним складом відрізняються від тих, що приїхали з Англії, США, Канади.

Ми приєднуємося до думки Г. С. Щура [6, с. 92] про те, що витіснення *shall* є наслідком рідшого вживання *should* у нормах умовного способу, а особливо в «майбутньому минулому». М. Греч, напр., радить уникати вживання *should* у реченнях, де непряма мова передає чисте майбутнє, щоб не плутати *should* в значенні повинності [18]. Г. Тернер [21] також вказує, що *should* в австралійському варіанті англійської мови вживається замість *ought to*. Цілком можливо, якби інформанти мали нижчий освітній рівень, ми б спостерігали менше вживань *should* в AuE, Can. E, AE і BE.



Цікаво також, що серед англійців, які послідовно вживали shall, should, були переважно ті, що перші 15 років прожили в Бірмінгемі і графстві Йоркшир. Дані атласу англійських діалектів [19], а також п'єса Д. Радкіна Afore Night Come свідчать про широке вживання shall та скорочення s'll у цих діалектах. Виникає питання, чи не підкріплюється вплив норм в таких випадках діалектним вживанням, яке потрібно вирішувати.

Таблиця 1

| Перша особа | Варіант        | Англія            |         | США               |         | Канада            |         | Австралія         |         | Нова Зеландія     |         |
|-------------|----------------|-------------------|---------|-------------------|---------|-------------------|---------|-------------------|---------|-------------------|---------|
|             |                | абсолютна частота | частота | абсолютна частота | частота | абсолютна частота | частота | абсолютна частота | частота | абсолютна частота | частота |
| shall       | a <sub>1</sub> | 1                 | 0,07    | —                 | —       | —                 | —       | 1                 | 1,00    | —                 | —       |
| "           | b <sub>1</sub> | 5                 | 0,26    | 1                 | 0,06    | 1                 | 0,20    | —                 | —       | —                 | —       |
| "           | a <sub>2</sub> | 6                 | 0,13    | —                 | —       | 1                 | 0,11    | 1                 | 0,07    | —                 | —       |
| "           | b <sub>2</sub> | 9                 | 0,21    | 1                 | 0,07    | 2                 | 0,20    | 1                 | 0,07    | —                 | —       |
| will        | a <sub>1</sub> | 14                | 0,93    | 10                | 1,00    | 2                 | 1,00    | —                 | —       | —                 | —       |
| "           | b <sub>1</sub> | 14                | 0,74    | 17                | 0,94    | 4                 | 0,80    | 12                | 1,00    | 10                | 1,00    |
| "           | a <sub>2</sub> | 39                | 0,87    | 14                | 1,00    | 8                 | 0,89    | 14                | 0,93    | 7                 | 1,00    |
| "           | b <sub>2</sub> | 34                | 0,79    | 14                | 0,93    | 8                 | 0,80    | 14                | 0,93    | 2                 | 1,00    |

Таблиця 2

| Перша особа | Варіант | Англія            |         | США               |         | Канада            |         | Австралія         |         | Нова Зеландія     |         |
|-------------|---------|-------------------|---------|-------------------|---------|-------------------|---------|-------------------|---------|-------------------|---------|
|             |         | абсолютна частота | частота | абсолютна частота | частота | абсолютна частота | частота | абсолютна частота | частота | абсолютна частота | частота |
| should      | a       | 2                 | 0,04    | —                 | —       | —                 | —       | 1                 | 0,04    | —                 | —       |
|             | b       | 8                 | 0,11    | —                 | —       | —                 | —       | 1                 | 0,03    | —                 | —       |
|             | c       | —                 | —       | —                 | —       | —                 | —       | 1                 | 0,11    | —                 | —       |
| would       | a       | 52                | 0,96    | 43                | 1,00    | 11                | 1,00    | 22                | 0,96    | 17                | 1,00    |
|             | b       | 62                | 0,89    | 40                | 1,00    | 17                | 1,00    | 31                | 0,97    | 18                | 1,00    |
|             | c       | 20                | 1,00    | 22                | 1,00    | 5                 | 1,00    | 8                 | 0,89    | 11                | 1,00    |

## ЛІТЕРАТУРА

1. Головин Б. Н. Язык и статистика. М., 1971. 191 с.
2. Гулыга Е. В., Шендельс Е. И. Грамматико-лексические поля в современном немецком языке. М., 1969. 184 с.
3. Есперсен Отто. Философия грамматики. М., 1958. 404 с.
4. Лаптева О. А. О некодифицированных сферах современного русского литературного языка. — Вопросы языкознания, № 2, 1966, с. 40—56.



5. Маулер Ф. И. Конструкции shall-will+инфинитив в современном английском языке. Автореф. канд. дис. М., 1968. 18 с.
6. Норма и социальная дифференциация языка. М., 1969. 172 с.
7. Орлов Г. А. Некоторые особенности австралийского варианта современного английского литературного языка. Автореф. канд. дис. М., 1968. 25 с.
8. Русский язык. Грамматические исследования. М., 1967. 234 с.
9. Смирницкий А. И. Морфология английского языка. М., 1959. 440 с.
10. Хаймович Б. С., Роговская Б. И. Теоретическая грамматика английского языка. М., 1967. 298 с.
11. Швейцер А. Д. Литературный язык в США и Англии. М., 1971. 200 с.
12. Швейцер А. Д. Различительные элементы американского и британского вариантов современного английского языка. Автореф. докт. дис. М., 1967. 30 с.
13. Barber Charles. Linguistic Change in Present-Day English. Ed.-L., 1966. 155 p.
14. Close R. A. Problem of the Future Tense. English Language Teaching, Vol. XXV, No 1, Oct. 1970. p. 43—47.
15. Close R. A. The New English Grammar, 1968. 184 p.
16. Curme G. O. Syntax. Bost., N.-Y., Lnd., 1931. 700 p.
17. Francis W. Nelson. The Structure of American English. N.-Y., 1958. 614 p.
18. Myra Grech. Anomalous Finites in the language Laboratory. Eng. Lang. Teach., Vol. 22, No. 1 Oct. 1967, p. 49—51.
19. Orton Harold, Eugene Dieth. Survey of English Dialects. 1967. 1100 p.
20. Readings in Applied English Linguistics. N.-Y., 1964. 535 p.
21. Turner G. W. The English Language In Australia and New Zealand. 1966. 320 p.

*Р. В. ЄФИМОВ, канд. філол. наук.*

### ЗНАЧЕННЯ І ЗНАЧУЩІСТЬ СЛОВОВІРНОГО АФІКСА (на матеріалах сучасної німецької мови)

Незважаючи на свою давність, гіпотеза про системність мови не дістала цілісного теоретичного обґрунтування в галузі словотворення. Тільки цим, очевидно, можна пояснити, напр., такі факти, як спірність виділення словотворення у вигляді окремого рівня мови, невирішеність питання про основну одиницю словотворення — морфему, словотвірний тип, словотвірний формант, похідне, дериватема та ін.

Недостатня розробленість теорії словоутворення з позицій системності мови примушує ввести ряд робочих понять (таких, як «словотвірна система», «словотвірна структура» та ін.), оскільки без них всі міркування про значення і значущість словотвірного афікса здаються неможливими. Як ілюстративний матеріал використовуються німецькі дієслівні префікси *be-*, *ent-*, *er-*, *ver-*.

Розуміючи під системою не тільки відношення між частинами цілого, але й самі частини, а також природу їх взаємодії [1, с. 26—27], можна встановити словотвірну систему мови як сукупність взаємообумовлених будівних елементів і порядок їх організації при виконанні ними словотвірних функцій. Будівні елементи словоутворення ми відносимо до тих елементів мови,



під якими Л. В. Щерба розумів всі зовнішні виразники загальних понятійних категорій, напр., афіксацію, наголос, особливі допоміжні слова та ін. [2, с. 64]. Однак в галузі словоутворення будівні елементи мови мають свою специфіку. Остання полягає в тому, що не всі будівні елементи словоутворення мають план змісту, тобто є зовнішніми виразниками тих чи інших понятійних категорій в розумінні Л. В. Щерби. Тому вважаємо справедливим розрізняти два типи будівних елементів: формальні («пусті») і неформальні (змістовні). До перших ми відносимо елементи словоутворення, що не мають плану змісту, напр., різні сполучні елементи типу -s, -e(n) при словоскладанні в німецькій мові, пор.: Arbeit — s-tag — робочий день, Sonne-n-schein — сонячне світло, а до других — елементи, що мають план змісту, напр., дієслівні префікси be-, er-, ver-, ent- та ін., які надають похідним дієсловом того чи іншого додаткового значення, пор.: arbeiten — працювати і bearbeiten — опрацьовувати, Klingen — звучати і erklingen — зазвучати, drängen — тиснути і verdrängen — витіснити. Далі йдеться про будівні елементи словоутворення другого типу.

Словотвірна система мови складається з ряду мікросистем. Та чи інша мікросистема конститується сукупністю гомогенних будівних елементів словотворення, що об'єднуються способом організації при виконанні ними словотвірних функцій. Гомогенними вважаються будівні елементи, що займають у внутрішній синтагмі одну й ту саму позицію по відношенню до лексичної основи. Напр., при словотворенні такими гомогенними елементами можуть виступати префікси — морфеми в препозиції до лексичної основи, суфікси — морфеми в постпозиції до цієї основи; при словоскладанні гомогенними елементами виступають лексичні основи. В межах тієї чи іншої мікросистеми будівні елементи перебувають у відношеннях взаємообумовленості та протиставлення. Взаємообумовленість цих елементів має функціональний характер: кожний будівний елемент у межах своєї мікросистеми несе певне функціональне навантаження при утворенні нових одиниць мови. Протиставлення будівних елементів має змістовний характер: кожний елемент у межах своєї мікросистеми своїм значенням, точніше своєю смисловою структурою, протиставлений іншим будівним елементам. Характер семантичних відношень смислових структур елементів даної мікросистеми утворює, на нашу думку, словотвірну мікросистему.

Як сукупність словотвірних мікросистем утворює словотвірну систему мови, так і сукупність словотвірних мікроструктур утворює словотвірну структуру мови. З певною підставою можна стверджувати, що словотвірна структура мови являє собою план змісту словотвірної системи мови, тоді як словотвірна система є планом побудови мовних одиниць.



Виходячи з робочих понять словотвірної системи та структури, спробуємо тепер розкрити співвіднесеність понять «значення» і «значущість» афікса.

Під планом змісту афікса виступає сукупність різних категоріальних значень, що становлять його смислову структуру. Ці значення афікса відомі як дериваційні значення морфеми, семантичні варіанти морфеми, варіанти морфеми, лексичні й граматичні значення префікса та ін. Застосування семного аналізу дозволяє зобразити змістовний план афікса по-новому, у вигляді набору лексико-граматичних сем. Напр., до смислової структури префікса входять такі семи, як 1) вираження негативності, пор.: *achten* — поважати, *verachten* — зневажати, *raten* — радити, *verraten* — зрадити, давати погану пораду, *wünschen* — бажати, *verwünschen* — проклясти, *nutzen* — використати, *vernutzen* — витрачати марно, даремно, *rechnen* — рахувати, *verrechnen* — прорахуватися; 2) вираження направлення до кінця, загибелі, пошкодження, пор.: *hungern* — голодувати, *verhungern* — гинути від голоду, *brennen* — пекти, спалювати, *verbrennen* — спалювати, знищувати вогнем *schneiden*, — різати, кроїти, *verschneiden* — порізати, невірно скроїти; 3) вказівка на віддалення, зміну просторового положення, пор.: *treiben* — гнати, *vertreiben* — виганяти, *legen* — класти, *verlegen* — перемістити, *drängen* — тіснити, *verdrängen* — витіснити та ін.

Смислова структура афікса, що розуміється як набір лексико-граматичних сем, — поняття абстрактне, «вилучене» з смислових структур різних груп афіксальних утворень. Виявлення семного складу афікса може здійснюватися зіставним методом, шляхом зіставлення смислових структур афіксального утворення і вихідних основ, напр., *bearbeiten* — опрацьовувати, *arbeiten* — працювати, а також методом аналізу за семами при наявності подвійного напрямку похідності афіксального утворення напр., *befeuchten* — зволожувати, *feucht* (Adj) — вологий, *feuchten* (Vb) — робити вологим. При чітко вираженому напрямку похідності афіксальні утворення слід попередньо кваліфікувати з урахуванням лексико-граматичної приналежності вихідної основи на віддієслівні, відсубстантивні, відід'єктивні та ін.

Викладене вище дозволяє зробити такі висновки: 1) значення словотвірного афікса має категоріальний характер і існує як співзначення у смисловій структурі афіксального утворення; 2) один і той же словотвірний афікс може маркірувати різні лексико-граматичні ознаки похідного утворення; 3) сукупність лексико-граматичних ознак (сем) афікса утворює його смислову структуру.

Системний підхід до словоутворення потребує введення в сферу розгляду поняття «значущість» (*valeur*), що розуміється тут як співвіднесеність даного будівного елемента словоутворення з іншими елементами в межах однієї мікросистеми. При цьому ми виходимо з сосюрівського розуміння значущості сло-



ва, що обумовлюється його оточенням і виявляється шляхом протиставлення даного слова іншим, які виражають суміжні поняття. [3, с. 115]. Стосовно до рівня словоутворення, точніше, до будівних елементів останнього, значущість будівного елемента характеризується словотвірною мікросистемою, до якої він входить, і виявляється шляхом протиставлення його іншим будівним елементам цієї ж словотвірної мікросистеми. Встановити значущість словотвірного афікса — це, на нашу думку, 1) встановити склад афіксальної мікросистеми і «питому» вагу даного афікса, напр., за шкалою продуктивності-непродуктивності; 2) виявити умови збіжності ряду категоріальних значень у смисловій структурі одного й того самого афікса; 3) встановити умови «розподілу» одного й того самого категоріального значення в різних словотвірних афіксах.

Критеріями виділення складу афіксальної мікросистеми можуть бути функціональний і дистрибутивний. Перший критерій визначається словотвірною функцією даних афіксів, другий — позицією афіксів у внутрішній синтагмі.

Вирішення питання про продуктивність афікса можливе за умови однозначного розуміння самого поняття продуктивності афікса, чіткого розмежування понять «продуктивність» і «частотність», а також залучення статистичних методів обстеження словникового складу в тих чи інших так само однозначно зрозумілих часових межах.

Питання про умови суміщення в смисловій структурі афікса декількох категоріальних значень — це питання про омонімію або полісемію словотвірного афікса. Зважаючи на службовий характер афікса («зв'язане», несамотійне значення і функціонування у внутрішній синтагмі), ми схильні вважати, що для словотвірних афіксів властива багатозначність. Як правило, омонімія має місце у повнозначних слів і часто супроводиться тими чи іншими структурно-семантичними маркерами, чого не можна сказати про афікс. Полісемія афікса обумовлена тим, що для нього, як мовного знака, властива асиметрія — незбіжність плану змісту з планом вираження. Асиметричність ж пояснюється, на нашу думку, і той факт, що одне категоріальне значення може передаватися різними афіксами, напр., у дієсловах *entflammen* — розпалювати, *ertönen* — зазвучати, префікси *ent-* і *er-* вказують на категоріальне значення початку дії, у дієсловах *erkämpfen* — завойовувати, *entleeren* — спорожнити, *verheilen* — заживати, загоюватися; префікси *ent-*, *er-*, *ver-* вказують на категоріальне значення результативності дії.

У межах своєї мікросистеми афікси протиставлені своїми смисловими структурами. Це протиставлення переважно виявляється у відношеннях доповнення і означає, що словотвірні елементи володіють різними смисловими структурами. Відношення антонімії є частковим випадком відношень доповнення і тому можуть розглядатися в межах останніх. Щодо відношень



синонімії, то вони в цілому не характерні для афіксів, бо засновані тільки на частковому збігові смислових структур словотвірних елементів. Відношення доповнення можна проілюструвати дієсловами *bearbeiten* — опрацьовувати і *verarbeiten* — перепрацьовувати, коли при наявності спільної вихідної основи — *arbeit* — префікси *be-* і *ver-* надають похідному дієслову додаткового значення, відмінного від значення вихідної основи. У дієсловах *verklingen* — відзвучати і *erklingen* — зазвучати префікс *ver-* вказує на закінченість дії, а префікс *er-* на її початок.

Тут має місце відношення категоріальної антонімії. У дієсловах *bedecken* — вкривати і *versalzen* — пересоловувати префікси *be-*, *ver-* вказують на повноту, інтенсивність протікання дії. Тут спостерігається так звана категоріальна синонімія префіксів, обумовлена частковим збігом смислових структур префіксів при різних денотативних значеннях префіксальних дієслів. Найбільш чітко відношення протиставленості виявляються у префіксі при наявності спільних вихідних основ: у дієсловах *bewaffnen* і *entwaffnen*, *verkupfern* і *entkupfern* префікс *ent-* протиставлений префіксам *be-* і *ver-*, пор.: відповідно: озброювати і роззброювати шквирати міддю і знімати шар міді. Отже, зміст поняття «значущість словотвірного елемента» (у нашому випадку словотвірного афікса) є багатоплановим, включаючи і питання про словотвірну мікросистему, і про продуктивність афікса, і про полісемію та асиметрію мовного знака.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Мельничук А. С. Понятие системы и структуры языка.. — Вопросы языкознания, 1970, № 1, с. 19—32.
2. Соссюр Ф. Курс общей лингвистики. М., Соцэкгиз, 1933. 273 с.
3. Щерба Л. В. Избранные работы по русскому языку. М., Учпедгиз, 1957. 188 с.

Ю. Ф. ЄЩЕНКО, канд. філол. наук

#### ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАЙМЕННИК ЯК ЧАСТИНУ МОВИ

Питання про займенник як частину мови — нелегке і суперечливе, пов'язане з певною своєрідністю лексичного значення займенників, а також відсутністю єдиних об'єктивних критеріїв їх виявлення, тому обсяг займенників у різних граматистів різний. Так, напр., Г. Пальмер відносить до займенників лише особові, зворотні і взаємні [5]. Несфільд вважає займенниками також вказівні слова, які вживаються замість іменника, що згадувався перед ним. Це слова *here*, *there*, *now*, *then*, *thus*, *so*, *therefore*, *where*, *when*.

Якщо вони визначають іменник, то це прикметники [4]. Г. Поутсма, крім названих, до займенників зараховує відносні, неозначені і запитальні [6]. Деякі граматисти, зокрема, О. Ес-